T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(ALMAN DİLİ VE EDEBİYÂTI)
ANABİLİM DALI

HANS DERNSCHWAM'IN "İSTANBUL VE ANADOLU'YA SEYAHAT GÜNLÜĞÜ" İLE EVLİYA ÇELEBİ'NİN "VİYANA NOTLARI" NDA İMGELER VE ÖNYARGILAR

Yüksek Lisans Tezi

Gülrû BAYRAKTAR

Ankara-2011

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(ALMAN DİLİ VE EDEBİYÂTI)
ANABİLİM DALI

HANS DERNSCHWAM'IN "İSTANBUL VE ANADOLU'YA SEYAHAT GÜNLÜĞÜ" İLE EVLİYA ÇELEBİ'NİN "VİYANA NOTLARI" NDA İMGELER VE ÖNYARGILAR

Yüksek Lisans Tezi

Gülrû BAYRAKTAR

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Battal ARVASİ

Ankara-2011

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(ALMAN DİLİ VE EDEBİYÂTI)
ANABİLİM DALI

HANS DERNSCHWAM'IN "İSTANBUL VE ANADOLU'YA SEYAHAT GÜNLÜĞÜ" İLE EVLİYA ÇELEBİ'NİN "VİYANA NOTLARI" NDA İMGELER VE ÖNYARGILAR

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Battal ARVASİ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof. Dr. Battal ARVASİ	.....
Prof. Dr. M. Osman TOKLU	.....
Prof. Dr. Salih ÇEÇEN	.....

Tez Sınavı Tarihi ..27.04.2011...

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(27../.04./2011)

Gülrû BAYRAKTAR

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER i
ÖNSÖZ ii
GİRİŞ 1
ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI VE YÖNTEMİ 1
KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR 3
1. İMGEBİLİM VE ÖNYARGI (İMAGOLOJİ VE STEREOTİPLER) 7
2. SEYAHATNAME (GEZİ GÜNLÜĞÜ) NEDİR? 11
3. HANS DERNSCHWAM 13
3.1. HAYATI VE ESERLERİ 13
3.2. SOSYO - KÜLTÜREL ARKA PLAN 17
4. EVLİYA ÇELEBİ 20
4.1. HAYATI VE ESERLERİ 20
4.2. SOSYO – KÜLTÜREL ARKA PLAN 24
5. HANS DERNSCHWAM'IN "ANADOLU VE İSTANBUL SEYAHAT GÜNLÜĞÜ" İSİMLİ ESERİNDE TÜRK İMGESİ VE ÖNYARGILAR 28
5.1. DEVLET VE ORDU 28
5.3. SOSYO – KÜLTÜREL YAPI 33
5.3.1. Kadın – Erkek Açısından 39
5.4. DİN VE DİN ADAMLARI 47
6. EVLİYA ÇELEBİ'NİN "GEZİ NOTLARI"NDA ALMAN İMGESİ VE ÖNYARGILAR 51
6.1. DEVLET VE ORDU 51
6.2. SOSYO-KÜLTÜREL YAPI 55
6.2.1. Kadın-Erkek Açısından 59
6.3. DİN VE DİN ADAMLARI 62
7. ESERLERİN İMGE VE ÖNYARGI BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI 65
8. SONUÇ 71
ÖZET 75
ABSTRACT 76
KAYNAKÇA 77

ÖNSÖZ

Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi alanından yetmişli yılların sonlarına doğru ayrılarak kendi başına bir bilim dalı olan İmgebilim, toplumların birbirleri hakkındaki imgesel yargılarını inceler. Kültürler arası iletişimin arttığı günümüzde, gün geçtikçe popüler hale gelmektedir.

Herhangi bir toplum hakkındaki önyargıların tarihsel süreç içerisinde ne zaman ve nasıl oluştuğu sorusuna cevap verebilecek kaynaklardan biri de seyahatname/gezi günlükleridir. Seyahatnamelerde, yazıldığı dönem itibariyle seyyahın farklı toplumlar hakkındaki kişisel görüşleri ve dönemin kabulleri tüm çıplaklığı ile okuyucuyla buluşur.

Bu çerçevede, yapılan çalışmamızda Alman seyyah Hans Dernschwam'ın, "Eine Reise nach Konstantinopel und Kleinasien" isimli seyahatnamesi ile Türk seyyah Evliya Çelebi'nin "Seyahatname" isimli eserlerindeki, Türk ve Alman toplumları hakkındaki oluşmuş önyargılarını ne şekilde kullanıldığı ve günümüze uzanan etkileri irdelenmiştir.

Öncelikle engin bilgi birikimi ve deneyimleriyle araştırmanın her aşamasında yol gösterici olan değerli hocam, danışmanım Prof. Dr. Battal Arvasi'ye sonsuz şükranlarımı sunar ve yardımlarını eksik etmediği için teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca benden hiç bir zaman desteğini esirgemeyen aileme ve bu süre zarfında bana göstermiş olduğu sonsuz desteğinden dolayı değerli eşim Dr. Işık Bayraktar'a çok teşekkür ederim.

Ankara, 2011 Gülrû Bayraktar

GİRİŞ

ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışma 1494-1568 yılları arası Almanya'da yaşamış olan Hans Dernschwam ve 1611-1683 yılları arası yaşamış olan Evliya Çelebi'nin seyahatnamelerinde kullandıkları "imge ve önyargıları" ortaya çıkarmayı amaçlar. Her iki seyyah kendi zevk ve meraklarını gidermek için seyahat etmiş, gezdikleri yerlerde gördükleri, duydukları ve yaşadıklarını öznel bakış açılarıyla gezi günlüklerine kaydetmişlerdir.

Dernschwam ve Çelebi'nin yaşadıkları devirde seyahatnameler/gezi günlükleri haber alma, bilgi edinme ve tanıma kaynağı olduğundan, seyyahların kaleme aldıkları bilgiler büyük önem arz eder.

Hans Dernschwam, Luther'in etkisi altında, gezdiği ve gördüğü her olguyu Protestan bakış açısıyla değerlendirir. Evliya Çelebi ise Osmanlı'nın en ferah döneminin rahatlığını kendi tavırlarında ve yazılarında sergiler.

Karşılaştırılan seyahatnamelerdeki imge ve önyargıları ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma için yedi ana bölüm oluşturulmuştur. Birinci bölümde imgebilim ve önyargı (imagoloji ve stereotip) nedir ve nasıl oluşur sorusuna cevap aranmıştır. İkinci bölümde seyahatnameler/gezi günlükleri ve bunların edebiyattaki yeri ele alınmıştır. Üçüncü ve dördüncü bölümde Hans Dernschwam ve Evliya Çelebi'nin hayatları, yaşadıkları çağ ve sosyo-kültürel arka plan verilmiştir. Beşinci ve altıncı bölümde Dernschwam ile Çelebi'nin eserleri devlet, sosyo-kültürel yapı ve din alt başlıklarında imge ve önyargılar açısından incelenmiştir. Son bölümde ise her iki eserde, elde edilen bulguların birbiriyle karşılaştırılması sonucunda ortaklıklar ve farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızda seyahatnameler, metne bağlı bilimsel araştırma yöntemiyle incelenmiştir. Ayrıca bilimsel niteliğe sahip ikincil literatürden faydalanılmıştır. Bilhassa tarihsel ve düşünsel arka plan incelemelerinde ikincil kaynaklara başvurulmuştur.

Eldeki çalışmada, Franz Babinger'in (1986) hazırladığı "Hans Dernschwam, Eine Reise nach Konstantinopel und Kleinasien" adlı eser ve Yaşar Önen tarafından 1987 tarihinde yapılan "Hans Dernschwam'ın İstanbul ve Anadolu Seyahatnamesi" isimli çeviriden yararlanılmıştır. Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nin 7. Kitabı, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini'nde yer alan "Viyana Notları" ve F. R. Kreutel'in (1963) "Im Reiche des Goldenen Apfels. Des türkischen Weltenbummlers Evliya Çelebi Denkwürdige Reise in das Giaurenland und in die Festung Wien Anno 1665" isimli eserleri esas alınmıştır.

Kreutel, Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinin bir küçük bölümü olan "Viyana Notları"na, "'Kızılelma Diyarında" ismini vermiştir. Orijinal metinde böyle bir başlık yoktur. Ancak Çelebi notlarının başlarında şu ara başlığı kullanmıştır:

Evsâf-ı pây-i taht-ı şehr-i Alman-ı menhûs ve dâru'l-mülk-i çâşâr-ı inperetor-ı kral-ı Ungurus, ya'nî binâ-yı sûr-ı üstüvâr-ı Sebec, sedd-i Kızılelma-yı hasîn-i kal'a-i Beç.

KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Hans Dernschwam'ın "*Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien"* isimli eseriyle ilgili yapılmış bir çok çalışma bulunmaktadır. Eserin aslı, erken yeni yüksek almanca (Frühneuhochdeutsch) olarak yazılmıştır. Resmi kaynaklara göre, ilk defa Heinrich Kiepert, Wolfenbüttel ana nüshasına dayanarak, seyahatnameyi ayrıntılı olarak incelemiş ve seyahatnameden yararlanmıştır. H. Kiepert'in (1963), Berlin Prusya İlimler Akademisi'nin aylık bültenin 307-323. sayfalarında yer alan yazısında:

"G. Busbecq'in başkanı olduğu 1555 yılında Kuzey Anadolu'da yapılan, elçilik heyeti seyahatinde izlenen yol: Dernschwam'ın günlüğüne dayanılarak H. Kiepert tarafından hazırlanmıştır" ifadesine yer verilmiştir.

Kiepert, yaklaşık 25 yıl sonra "*Hans Dernschwams Orientalische Reise 1553-1555"* adıyla, eseri tekrar ayrıntılı biçimde ele almıştır. Ayrıca konuyla ilgili yazdığı bir dizi makaleyi 1887'de Globus Dergisi'nin 52. cildinde yayınlatmıştır.

Dernschwam'ın Osmanlı ülkesine yaptığı gezi notları daha sonra; "*Hans Dernschwam's Tagebuch, einer Reise nach Kostantinopel und Kleinasien"* adıyla Franz Babinger tarafından yayınlanmıştır. Babinger'in 1923'te yayınladığı seyahatname notlarını Yaşar Önen, 1987 yılında "*İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü"* başlığıyla Türkçeye kazandırmıştır.

Eser bilindiği kadarıyla Macarca, İngilizce, Fransızca ve İtalyancaya da çevrilmiştir. Ancak Macarca dışındaki bu çeviriler bütün eserin çevirisi değil, kısmen araştıran kişilerin odaklandığı konulara yönelik bölümler olarak çevrilmiştir.

Çeviri dışında yapılan çalışmalarda da eser çoğunlukla belirli bir konuyu araştırırken kaynak olarak kullanılmıştır. Dernschwam'ın seyahatnamesinin bir çok

konuyu ihtiva etmesi nedeniyle öncelikle tarihçiler olmak üzere, bir çok alanda araştırmacıların odaklandığı bir kaynak olmuştur.

Naciye Güngörmüş, 1990 yılında DTCF dergisinde yayınlanan *İstanbul Yazıtı- 1515* isimli çalışmasında, Dernschwam'ın Macaristan ile ilgili aldığı notlardan faydalanmıştır.

İhtiva ettiği dini konular açısından, Diyanet Vakfı "Dernschwam" başlığı altında esere İslam Ansiklopedisi'nde (1994) yer vermiştir. Ansiklopediye dahil edilen çalışmalar, Semavi Eyice tarafından hazırlanmıştır.

Dernschwam, uzun yolculuğu esnasında bir çok defa Türklerin yemek yeme alışkanlıklarından, yemeklerinden ve yemeklerin yapılışlarından bahsetmiştir. Thomas Gloning (2002), "*Hans Dernschwams Bericht über Ernährungsgewohnheiten in der Türkey"* isimli eserinde, Türkiye'de nelerin yendiğini, yemeklerin nasıl hazırlandığını ve günümüze kadar hangi yemeklerin gelmiş olduğunu araştırdığı çalışmasında, ana kaynak olarak Hans Dernschwam'ın eserini kullanmıştır.

Ferruh Toruk, Ankara'ya ilişkin araştırmasında Hans Dernschwam'ın eserinden faydalanmıştır. Eseri, "*Alman Seyyah Hans Dernschwam'ın Gözüyle XVI. Yüzyılda Ankara"* 2008 yılında yayınlanmıştır. Aynı yıl Ayalp Talun İnce'nin "*Hans Dernschwam'ın İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü'ndeki Türk İmgesi Üzerine Bir İnceleme"* isimli makalesi Türkbilig-Türkoloji Araştırmaları Dergisinde yayınlanmıştır. İmgebilimsel açıdan Dernschwam'ın eserini ele alan benzer bir çalışma bulunmamaktadır. İçeriği ve kapsamı bakımından da çalışmamıza önemli bir kaynak teşkil etmiştir.

Dernschwam ile ilgili çalışmalar sadece çeviri ve makale düzeyinde değildir. Tarihin içerisinde ticareti ve önemli tüccarları konu alan sempozyumda (2010) "*The Fuggers, Hans Dernschwam, and Gracia Mendes"* başlığı altında Emerita Marianna Birnbaum, UCLA Üniversitesinde, Fugger ailesini, şirketin başında müşavir olan

Hans Dernschwam'ı ve kadın bankacı Gracia Mendes'in yaşadıklarını, Osmanlı İmparatorluğu çerçevesinde değerlendirerek dinleyicilerine sunmuştur.

Evliya Çelebi'nin "*Seyahatname*"si ile ilgili çalışmalar Dernschwam'ınkine kıyasla daha geniş çaplıdır. Çelebi'nin gezi günlüğü Türkiye'den çok, yurt dışında araştırmalara konu olmuştur. İlber Ortaylı'ya göre seyahatname bütün Avrupa dillerine çevrilmiştir. Osmanlıca olmasına rağmen Arapçaya çevrilmemiştir.

Çelebi'nin bütün ciltlerinden oluşan 'Seyahatname'sinin tümünü ilk olarak Batı'ya tanıtan ünlü tarihçi Avusturyalı Joseph von Hammer-Purgstall olmuştur. Almancaya ilk olarak 1987 yılında Richard Franz Kreutel, Erich Prokesch ve Karl Teply tarafından *"Evliyâ Çelebi: Im Reiche des Goldenen Apfels. Des türkischen Weltenbummlers Evliyâ Çelebi denkwürdige Reise in das Giaurenland und in die Stadt und Festung Wien Anno 1665"* adıyla çevrilmiştir.

Helena Turkova, Çelebi'nin Balkan seyahatlerini konu alan bölümlerini incelemiş ve 1965 yılında "*Die Reisen und Streifzüge Evliyâ Çelebîs in Dalmatien und Bosnien in den Jahren 1659/61"* isimli çalışmasını yayınlamıştır.

Tarih araştırmalarından biri de Klaus Kreiser'e aittir. Edirne ile ilgili yaptığı araştırmalarını "*Edirne im 17. Jahrhundert nach Evliyâ Çelebî. Ein Beitrag zur Kenntnis der Osmanischen Stadt"* isimli çalışmasıyla 1975 yılında Freiburg'da yayınlamıştır.

Daha çok bir kültür çalışması olan Jens Peter Laut'un araştırması Çelebi'nin Asya seyahatlerini konu almaktadır. Evliya Çelebi'nin çizmiş olduğu bir haritayı açımlayan Laut, çalışmasına bu haritayı da eklemiştir. "*Materialien zu Evliya Celebi. I. Erläuterungen und Indices zur Karte B IX 6, »Kleinasien im 17. Jahrhundert nach Evliya Celebi«"* adıyla Wiesbaden'da (1975) yayınlanmıştır.

Dernschwam ve Çelebi'nin eserlerini konu alan çalışmaların çoğu tarihi veya çoğrafi ağırlıklıdır. Pek az edebi veya soyolojik araştırma yapılmıştır. Bilhassa

Türkiye'de Evliya Çelebi'nin eserlerinden neredeyse gerçek anlamda hiç faydalanılmamıştır. Bu durum seyahatname içerisinde bulunan bazı tutarsızlıklardan kaynaklanmaktadır. Geçerli bir kaynak olarak görülmediğinden veya yeterli derecede ciddiye alınmadığından, günümüzde de bilim dünyası eserden uzak durmaktadır.

Bu araştırmada da Dernschwam ile Çelebi'nin eserlerindeki imgeler ve önyargılar ortaya konarak karşılaştırmaları yapılmış ve bunların günümüze olan uzantıları incelenmiştir.

1. İMGEBİLİM VE ÖNYARGI (İMAGOLOJİ VE STEREOTİPLER)

Latince'deki *imago* sözcüğünden geldiği düşünülen imaj ya da imge kavramı, 13. yüzyıldan günümüze dek edebiyat, müzik, sanat, politika, reklamcılık ve halkla ilişkiler gibi değişik birçok disiplin tarafından kullanılmaya başlanmış ve farklı dönemlerde farklı anlamlar kazanmıştır (Gültekin, 2004: 48).

İmge, tek kelimeyle "yansıma" olarak ifade edilebilir. Edebiyat açısından tanımlanmak gerekirse; bir kişinin, toplumun veya tarihsel bir olayın özelliklerini belirten, temsil eden ifadeler bütünüdür. "Diğeri"nin portresini sözcüklerle çizen imgenin oluşumunda, süreç önemli bir unsurdur. Çünkü bir imgenin oluşmasında olay ve olgunun bir çok kez tekrar edilmesi gerekir. Bir yazılı metinde ise olay bir kez anlatılır. İmgenin oluşması için, benzer olay veya olgunun farklı metinlerde, farklı yazarlar tarafından (tekrar anlatılması) mitleştirmesi gerekir (Bulut, 2004: 119).

İmgenin kavramsal tanımlamaları, uzun süre benzer biçimlerde yapılırken imgebilim olarak edebiyatta ayrı bir yer edinmesi yakın tarihe dayanır. "*Zum Problem der 'images' und 'mirages' und ihre Untersuchung im Rahmen der Vergleichenden Literaturwissenschaft*" ismiyle 1966 yılında yayımlanan Hugo Dyserinck'in makalesinde ilk defa imgebilim, artık karşılaştırmalı edebiyat biliminin bir alt dalı olarak değil, kendi başına bir bilim dalı kabul edilerek incelemelerin bu doğrultuda yapılması sağlanmıştır (İnce, 2008: 110-111).

Karşılaştırmalı edebiyat veya imge çalışmasının amacı, bir ulusun insanları ile yabancı topluluklar arasındaki insancıl ilişkilerin ve eksik ya da yanlış bilgilenmeden kaynaklanarak iletişimi zorlaştıran tarihsel birikimleri açığa çıkarmaktır. Bunun ötesinde iki veya daha fazla kültürü ve o kültürler içinde yetişmiş insanları birbirlerine yakınlaştırmayı sağlayacak adımların atılmasını sağlamaktır (Kula, 1992: 15). Bu nedenle bir imge araştırmacısından farklı sosyal bilimlerin verilerinden yararlanması, bir toplumu var eden tüm değerler dizgesini en iyi şekilde

tanıması ve tanıtması beklenir. Ayrıca imgebilimci, her iki toplumun dil, kültür ve edebiyatlarını çok iyi bilmelidir (Ulağlı, 2002: 428-429).

İmgebilim, tasvirler ve resimlerle karşıdakinin hakkında bir yargı oluşturulmasını inceler. Oluşan bu yargı doğru olduğu kadar bazen yanlış önyargılar da ortaya koyabilir. Bilimsel olarak bu yanlış ön yargılara *stereotip* denir. Etimolojik olarak kök stereos (katı) ve typos (nitelik, tip) sözcüklerinden oluşan stereotip terimi, ilk kez "kafamızdaki imgeler"e işaret etmek üzere Lippmann (1922) tarafından ortaya atılmıştır. Stereotip terimi, genel olarak diğer insanları içine yerleştirdiğimiz kategorileri ifade etmektedir. Bu çerçevede, önyargılar, diğer bir bireyi veya bireyler grubunu tanımlamak için kullanılan basitleştirilmiş betimsel kategoriler olarak tanımlanmaktadır. Lippmann, kelimeyi matbaa tekniğinden uyarlamıştır. Bu teknikte baskı kalıplarının matrisleri önceden hazırlanır ve değiştirilmeden tekrar baskı yapılabilir. Yani stereotip anlayışı bir basmakalıp anlayışınca ortaya konulmuştur (Kleinsteuber, 1991: 61-62).

Stereotipler daima gerçek olgulara dayanırken, önyargılar olumsuz duygu aktarımlarıdır. Bunlara afektif-duygusal tutum denir. Bir anda oluşan, herhangi bir sebebe, gerçekliğe dayanmayan yargılar olarak değerlendirilir. Önyargılar sadece kötü duygulara değil, olumlu, sıcak, candan duygulara da dayanabilir. En belirgin özelliği ise gerçekliğe karşı tamamen bağışık olması ve sabit inanışlar karşısında yıkılmaz özellikte olmasıdır (Kleinsteuber, 1991: 65).

Herhangi bir ülke tasvir edildiğinde stereotip, klişe ve önyargılara mutlaka değinilir. Tarih boyunca topluluklar arasındaki anlaşmazlıklarda, karşılıklı olarak imgeler manipüle ve karikatürize edilmiş veya çarptırılmıştır. Edebiyat bile kendisini toplumlar ve topluluklarla ilgili oluşturulan önyargılardan soyutlayamamıştır. Ülkeler sahip oldukları önyargılar olmadan, önyargılar da ait oldukları ülkeler olmadan düşünülemez. Aradaki sınır artık o kadar belirsizdir ki, milli resimlerin algımızda edindikleri yerleri saptamak ve kademeleştirmek imkansızdır (Boerner, 1975: 317-318).

Bu açıdan bakıldığında milli imge herhangi bir özellikten ziyade, her ülkenin her an alabileceği bir konumdur. Önyargı bu konuma olan bakış açısından oluşur. Tek bir bakış açısının bir çok imge kazanması, bir algı modeli oluşturur. Bu algı modeli ise büyük bir algılama alanı yaratır. Yani imge birçok faktörden oluşmaktadır. İmge ve simgenin en önemli yapı özelliklerini saptamak açısından, edebiyat tarihi içerisinde elde edilen verileri listelemenin konuyu aydınlatacağı düşüncesindeyiz;

- Yekpare insan modelinin yabancılaştırma ve kendini soyutlamayla karşıtlama
- Kendinle ilgili resmi tamamlama
- Karşıdakinin resmini ayrıştırma
- Katlayarak genelleştirme
- Bağlılaşım ile genelleştirme (Bleicher, 1979: 16).

Bir kültürün diğerine etki etmesini ve bu toplumla ilgili kolektif düşünce şeklinin kaynağına ulaşmak istiyorsak, yabancının ilk defa algılandığı ve kültürel açıdan ayrıştırıldığı noktaya dönmemiz gerekir. Böyle bir diyaloğu oluşturabilmek için her iki partneri de çok iyi tanımak gerekir. Yabancı elementin keşfedilmesi (la part d'etranger) aslında ayrımcılığı keşfetmektir (Dutu, 1982: 257-258).

İki kültürün birbirini görmeden algıladığı/tanıdığı en önemli alan şüphesiz seyahat edenlerin gezi günlüklerinde kaydedip döndüklerinde geride kalanlara sunduklarıdır. İmge ve önyargı oluşumunda çok önemli bir yer teşkil eden gezi günlükleri/seyahatnameler karşıdakinin hiç tanımadan onunla ilgili kafamızda bir resmin oluşmasını sağlar. Oysaki her seyahatname/gezi günlüğü tarif ettiği ülkeler ve kültürlerden çok, yazarı hakkında ip uçları vermektedir. Herodot'tan bu yana bütün gezi günlüklerine kuşkuyla yaklaşılır. Çünkü abartı, hatta yalan bile içerdikleri çoğunlukla aşikardır. Bu nedenle tarihsel ve etnografik kaynak araştırmacıların çalışma alanına girmemektedirler. Seyahatnamelerde esas olarak imgeler bir taraftan "burada", "biz" ve "vatan" diğer tarafta "orada", "diğerleri" ve "yabancı" temeli üzerine kuruludur (Harbsmeier, 1982: 1-3).

Onur Bilge Kula'nın mektuplar bazında yaptığı araştırmalarda "öteki" olarak Türkleri Avrupa gündemine getiren, Bizans İmparatoru I. Alexios Komnenos'un 1088 yılında Flandreli kont Robert'e yazdığı mektupta başlar. Mektupta Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleri sürecinin ülkesi ve doğulu hıristiyanlar açısından yol açtığı sıkıntılar anlatılır. İmparator'un "öteki" Türkler için kullandığı imgeler arasında "sinsi", "alçak", "kibirli" ve "kuduz barbar" gibi sözler yer almaktadır (Kula, 2004: 6).

Daha yoğun bir biçimde 16. yüzyıl, Türk ve Türkiye imgesi açısından etkili, kalıcı, her türden ve çok sayıda yapıtın oluşturulduğu ve yayımlandığı tarihsel bir dönemdir. Bu dönemin belirleyici kişiliği, Alman kültür tarihini her bakımdan devindirmiş, dönemin toplumsal, dinsel ve siyasal güçler dengesinin köklü değişikliklere uğramasına belirgin katkıyı yapmış olan Martin Luther'dir. Luther'in ürünleri gibi, Papa ve imparatorun hıristiyanlığın özünü bozuma uğrattığı ve bunun sonucu olarak hıristiyanların Türklere karşı yenik düştükleri savını konulaştırır (Kula, 1993: 17).

Önyargı konusu bazı araştırmalarda hermeneutikle de ilişkilendirilir. Hermenteutik, dinsel metinleri, incil ve onun dogmatik tutumunu yorumlamakta kullanılır. Ancak bizim için önemli olan hermeneutiğin önyargı ile olan ilişkisidir. Buna göre dil-gelenek ilişkisi ve anlama edinimin yapısını ortaya koyan dilsel ve tarihsel koşullar, hermeneutik anlayışıyla sıkı bir bağa sahiptir (İsbir, 2008: 73).

İmgebilimsel biçimde analiz edilecek metinlerde ise daha ziyade yazarların kullandıkları imgeler ve bu imgelerle farkındalık yaratmak istedikleri olgular önem kazanır.

2. SEYAHATNAME (GEZİ GÜNLÜĞÜ) NEDİR?

Seyahatname veya günümüzde kullanılan ismiyle gezi günlükleri kendine özgü yazın türleridir. Gezi günlükleri, gezginin yaptığı yolculuğu anlatır. Gezginin kendi gördükleri, tecrübe ettikleri ve yaşadıkları kaleme alınırken büyük ölçüde kişisel anılar günlüklere aktarılmaktadır. Bu nedenle gezi edebiyatı, anı türüne en yakın yazınsal tür olarak görülmektedir.

Seyyah/gezgin/anlatıcı gezi günlüklerinde yoğun olarak kendisinden ve gezisinden bahseder. Gezi günlüklerinin edebiyat sayılabilmesi için yazıların gerçek ya da hayali bir geziye, seyahate dayanması gerekmektedir (İldem, 2006: 2).

Hans Dernschwam'ın örneğinde olduğu gibi bir tarihçi veya vakanüvis olmadığı halde yolculuk yapıyor olması, o dönemde yaygın olarak mevcut olan doğu merakından kaynaklanmaktadır. Batı medeniyetleri, doğunun zıttı olarak bilinçlenmiş ve kimliklerini bulmuşlardır. Bu bilinçlenmenin ilk göstergelerinden biri, birlikte hareket etmelerini sağlayan Haçlı Seferleri'dir. Haçlı Seferleri'nde kutsal toprakları kurtarmak için gidenlere eşlik eden o zamanın tarihçileri-vakanüvisler, krallara ve soylulara eşlik edip onların başarılarını kaleme almışlardır.

Vakanüvislerin ortaya koydukları eserler günümüzde daha ziyade tarihçiler tarafından ilgi görse de 'yazar'ların kişisel izlenimlerini içerdiğinden edebi olarak gezi edebiyatının öncüleri olarak nitelenebilir.

Bilhassa hıristiyan alemi için doğu, İsa'nın doğduğu ve hüküm sürdüğü yer olduğundan, doğuya gitmek, batılılar için kendi kaynaklarına dönüş olarak görülmüştür. Doğuya gidebilmek bir ayrıcalık, herkesin eline geçmeyecek bir mutluluk, bir ömre damgasını vuran deneyimdir (İldem, 2006: 3). Müşavirlik yapmış olan yani okuması yazması olan Hans Dernschwam için bu doğu gezisini ölümsüzleştirmek ve geride kalanlarla paylaşmak, amaçlarının başında gelmektedir.

Tarih'te Dernschwam ve Çelebi'den çok önce gezi notları içeren metinler vardır. Bu alanda ilklerden olan ve çok iyi bilinen Venedikli Marco Polo'nun (1254-1324) Asya'ya 1271 yılında yaptığı serüvenli yolculuktur. Geziler Kitabı adını verdiği eserindeki gezi notları ilk örneklerden sayılmaktadır. Çeşitli dillerde el yazması olarak yazılan kitap, 1477'de ilk kez basılmıştır. Polo'nun kitabı Avrupa'da bir dönüm noktasıdır. Ortaçağ Avrupa'sının Polo'nun gezi kitabı aracılığıyla Çin'i farketmesi sonucu, yeni keşiflerin de önü açılmıştır.

Gezi notlarının veya daha yaygın olarak kullanılan adıyla seyahatnamelerin, Türkler tarafından yazılmaya başlaması, ünlü coğrafyacı ve haritacı Pirî Reis'in (1475-1554) kaleme aldığı "Kitab-ı Bahriye'yi Akdeniz"e dayanır. Gezi notlarından anlaşıldığı üzere Pirî Reis, Akdeniz ve civarında resimlediği yerleri haritalar haline getirmiş ve deniz yolcuları için bir tür el kitabı oluşturmuştur.

Hoca Gıyâsüddin Nakkâş'ın "Acâibü'l-Letâif" isimli eseri ise ilk seyahatname örneği olarak bilinmektedir. Hıtâînâme ise tüccar Ali Ekber Hatâî'nin 1515'te kaleme aldığı bir eseridir.

Türk seyyahlar arasında Katip Çelebi'nin (1609-1657), Cihan-nümâ isimli eseri de sayılmaktadır. Eser daha ziyade bir coğrafya kitabı biçiminde olsa da gezi günlüklerinden derlenmiştir (Uluçay, 1981: 13-18).

3. HANS DERNSCHWAM

3.1. HAYATI VE ESERLERİ

Hans Dernschwam, 1494 yılında Çekoslovakya'nın Alman sınırları içersinde bulunan Brux bölgesinde doğmuştur. Ailesinin nereden geldiği bilinmemektedir. Dernschwam ismi bulunan el yazmaları içerisinde, bir çok değişime uğramışsa da, Franz Babinger'in araştırmaları, *Dernschwam*[1] isminin kesin almanca olduğunu ortaya koymuştur.

Dernschwam'ın gençlik yıllarına ait bilgiler pek azdır. Çok çocuklu bir ailede doğup büyüdüğü yaşadığı şehrin belediye kayıtları arasında belgelenmiştir. Ailesi tam anlamıyla Protestan olmasa da katı bir Katolik karşıtı tutuma sahip oldukları Dernschwam'ın kendi kayıtlarında ortaya koyulmaktadır.

Bütün kardeşleri olduğu gibi, kendisi de iyi bir eğitim almıştır. Üniversite kayıt belgelerinde ödediği makbuzundan henüz 13 yaşındayken yüksek okul eğitimine başlamış olduğu görülüyor. Viyana Üniversitesi'ne, daha sonra da Leipzig Üniversitesi'ne gitmiş, ardından da 1510 yılında Leipzig Üniversitesini tamamlamıştır.[2] Ne okuduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak yaşadığı çağın da etkisiyle felsefe, tarih ve coğrafyaya yakın ilgisi olmuştur.

---

[1] El yazmalarında Dernschwam ismi birçok farklı şekliyle karşımıza çıkmaktadır; Dorrenschwamb, Durnschwam, Doriischamp vs.; Franz Babinger'in araştırmaları doğrultusuda Alb. Heintze-P.Cascorbi, Die deutschen Familiennamen, Halle 1914, S. 51 eserinde geçen Dernschwam ismine karar kılınmıştır.

2 Üniversite kayıtlarında geçen kayıt "Johannes Derrenswamp de Brux. totum VI." G.Erler, Die Matrikel der Universitaet Leipzig, I.Band, S. 494, Leipzig 1895.H.Balbus devlet ve kilise adına görevlerde bulunmuş bir devlet adamıydı. Dernschwam'ı, bilhassa Kral V. Kral'ın tahta geçmesiyle yayınlamış olduğu yazısı ile kilise tarafından hüküm giymiş olması, etkilemiştir.

1512-1515 yılları arasında Macar kraliyet sarayında, prenslere hocalık yapmak ile görevlendirilen Hyronymus Balbus'un[3] yardımcılığını yapmıştır.

1525-1546 yılları arasında o dönemin en zengin maden firması patronu olan Anton Fugger'ın yanında, onun desteği ve himayesi altında bulunmuştur. Önce muhasebecilik sonradan ise müşavirlik yaptığı bilinmektedir. En önemli tarihi ve siyasi bilgileri bu dönemde hayatına dahil etmiştir. Dernschwam'ın, Fugger'lerin yanında çalıştığı süre zarfında azımsanamayacak bir maddi birikim oluşturduğu da bilinmektedir.

1549'da Viyana'ya yerleştiği sırada maden işletme işlerinde müşavirlik hizmetlerinde bulunduğu da, Anton Fugger'in firmasının kayıtlarında saklıdır. Ancak o tarihten itibaren Dernschwam'ın hayatına dair başka bir kayıt bulunmamaktadır.

Kendi kayıtlarına göre, 1553'te yaptığı Anadolu seyahatinden sonra, 1555'te Viyana'ya dönmüştür. Bir sonraki önemli tarih olarak 1568 yılı karşımıza çıkmaktadır. Zira o sene imparatorluğun hazine dairesi'nden Viyana saray kütüphanesi'ne daha önce gelen Dernschwam'ın kitapları karşılığında, 500 gulden paranın, yeğeni Markus'a[4] gönderildiği evraklarda kayıtlıdır.

Dernschwam, 22 Haziran 1553 tarihinde, Percs Piskoposu Anton Vrancie (Verantius) ile Macaristan'ın en nüfuzlu prenslerinden başkomutan Franz Zay ve Avusturya hükümeti tarafından elçi olarak görevlendirilen Busbecq, resmi bir heyetle; Kanuni ile İran seferi hakkında görüşmek ve yıllık vergiyi ödemek için

[3] H.Balbus devlet ve kilise adına görevlerde bulunmuş bir devlet adamıydı. Dernschwam'ı, bilhassa Kral V. Kral'ın tahta geçmesiyle yayınlamış olduğu yazısı ile kilise tarafından hüküm giymiş olması, etkilemiştir.

[4] Markus Dernschwam, Hans Dernschwam'ın erkek kardeşi Matthaeus'un oğlu olduğu ve 1545 yılında vefat etmeden bir yıl önce 13 Mart 1545'te dünyaya geldiği belediyede kayıtlıdır. Kendi çocukları olmadığından, Dernschwam'ın tek varisidir.

İstanbul'a gitmek üzere yola çıkmışlardır. Kafileye üç atı ve arabacısıyla, kendi adına seyahat etmek üzere Dernschwam da katılmıştır.[5]

Hans Dernschwam'ın da içinde bulunduğu heyet 25 Ağustos 1553'de İstanbul'a gelmiştir. Kanuni'nin Nahcivan Seferi'nde olduğundan, kafile bir yıl kadar İstanbul'da dönmesini beklemiştir. Bir senenin sonunda Kanuni İstanbul'a dönmeyip kışı Amasya'da geçirmeye karar verince, onunla görüşmek için kafile Amasya'ya kadar gitmek zorunda kalmıştır.

İstanbul'dan yola çıkan heyet, 9 Mart 1555'te; Kartal, Gebze, İzmit, Kazıklı Köyü, İznik, Yenişehir, Akbıyık, Pazarcık, Bozöyük, Karaali, Eskişehir, Uyuz Köyü, Mihaliççık, Mesut Köyü, Polatlı, Muhat, Sunglie, Yalancıali, Kutlugül, Ankara, Sarıkurt, Hasanoğlan, Alagöz, Çankırı, Bakırlı, Sivas, Çukur Köyü, Çorum, Mecitözü ve Bağlıca güzergâhını takip ederek 7 Nisan'da Amasya'ya gelmiştir.

Yaklaşık iki ay Amasya'da kalan heyetin, herhangi bir siyasi başarı elde edemeden aynı güzergâh üzerinden 23 Haziranda İstanbul'a döndüğü; 3 Temmuz'da da geri hareket ederek Silivri, Babaeski, Edirne, Filibe, Sofya, Niş, Belgrat ve Osijek'ten Budin'e, birkaç gün sonra 11 Ağustos 1555'de Viyana'ya ulaştıkları bilinmektedir.

Dernschwam'ın, seyahatnamesi Fugger'lerin özel arşivlerinde bulunmuştur. Günümüzde Almanya'nın önemli kütüphanelerinden yaklaşık altısında birer kopyası bulunmaktadır.

[5] Dernschwam kendi eserinin sonunda defalarca kendi imkanları ve birikimleriyle bu seyahate çıktığını vurgulamış olsa da Viyana maliye dairesinde bir kayıtta "Dernschwam'ı da beraberinde götüreceklerine" dair bir mabuz mevcuttur: "Hansen Durnschwan in die Turkhei mitzunemben" – Hoffinanzregistratur, 210. band, Bl. 113, vom Mai 1553.

Eserleri

Hans Dernschwam'ın eserlerinden bahsederken buna öncelikle hayatı boyunca edindiği kitaplardan bahsederek başlamak gerekir. Çalışmaya başladığı günden itibaren Hans Dernschwam parasını büyük bir intizam ve özel bir ilgiyle kitaplara, el yazmalarına yatırmıştır. Kütüphanesi o denli büyüktür ki kendi mülküne geçen kitaplarına vurduğu mühürlü kitaplar Münih'ten Viyana'ya kadar bir çok kütüphaneye dağıtılabilmiştir. Babinger'in araştırmalarına göre Dernschwam'ın kütüphanesinde 651 cilt içersinde 2000den fazla tekli eser bulunmaktadır. Çoğu 16. Yüzyılın ilk yarısına ait olan eserler. Ayrıca bir çok eski Yunan ve Roma klasikleri, dini eserler ve çok zor bir şekilde özveriyle elde edilmiş el yazmaları.

Zamanının en önemli hümanistlerinden biri sayılan Hans Dernschwam daima yaptıkları ile ilgili bilgileri yazıya dökmüştür. En küçük seyahatlerden, görevi başındayken yaptığı fikir alışverişlerine kadar tümünü kaleme almıştır. Bunların birçoğu orijinal el yazısı olarak hala Viyana'da saklanmaktadır.

Bizim için önem teşkil eden seyahat yazıları ise günümüze ne yazık ki sadece kısmen aktarılabilmiştir. Bunlardan biri Viyana Milli Kütüphanesinde korunan "*Johannes Dernschwamm: Inscriptiones Romanae e lapidibus in territoriis Hungariae et Transsylvaniae repertis a. 150-1530 collectae"* isimli eserdir. Bu eserde, 1520 -1530 yılları arasında, Macaristan ve çevresinde seyahat ettiği sırada, eski Roma yazıtlarının kopyaların şaşırtıcı bir titizlikle kaydetmiştir.

Bunun dışında hayatının eseri sayılabilecek yapıt *"İstanbul ve Anadolu'ya seyahat günlüğü (1553/55)"* isimli eseridir. Çalışmamıza kaynak olan bu eserde Dernschwam ayrıntılı ve titiz bir biçimde Viyana'dan Amasya'ya seyahatini kaydetmektedir.

Bu iki çalışma dışında Hans Dernschwam'ın geniş kapsamlı herhangi bir eseri bulunmamaktadır. Kendisine ait diğer kısa yazıların çoğu ailesindeki doğum

veya ölüm olaylarını veya kendisi ile işvereni ve yakın dostu olan Anton Fugger arasındaki yazışmalardan ibarettir.

3.2. SOSYO - KÜLTÜREL ARKA PLAN

Hans Dernschwam'ın yaşadığı çağın sosyo-kültürel arka planına bakıldığında, Avrupa'nın çok karışık bir dönemden geçtiği görülür. Beşinci Şarl olarak bilinen, almancası bile olmayan Alman İmparatoru, Fransa ile acımasız bir savaş içerisine girmiştir. Mezhepler arasında korkunç savaşlar ve katliamlar yaşanmaktadır.

Katolik kilisenin karşısına ilk defa, Luther'in önderliğinde halkın da gücünü arkasına alan, Protestanlık olgusu çıkmıştır. Protestanlığın kurucusu Luther papaya meydan okuyor, ancak bu tutumundan ötürü aforoz edilmesine bile kayıtsız kalarak Katolik Kilise'ye karşı tenkitlerini sürdürüyordu. Luther, "Türkler, hıristiyanların üzerine Tanrı tarafından gönderilmiş bir mücazattır." diyordu (Bahadıroğlu, 2009: 111).

Öte yandan Osmanlı topraklarında yapısı, yönetimi, maddi varlığı ve toprak zenginliği ile zirvesinde olan, Sultan Süleyman'nın eliyle idare edilen bir yapı mevcuttur. Kendisinden önce de hedef alınan ancak bir türlü ulaşılamayan Viyana, Sultan Süleyman'ın öncelikli olarak hazırlandığı önemli bir nokta olmuştur.

Macarlar'la ittifak kurup Avusturya'ya yaklaşmak istemişse de, gönderdiği heyet Macarlar tarafından katledilince, Süleyman hemen sefer ilan eder ve uzlaşmayı değil savaşı seçer. Macaristan ile 1521 yılında savaşa girilir ve Belgrad fethedilir.

Bundan sonra Avusturya yolları Sultan Süleyman'a açılmıştır (Majoros, Rill, 2004: 213, 218).

Sultan Süleyman sadece ona sunulan olağan üstü yapıyı iyi yönetmekle değil, kendi kimliği, davranış biçimi, adalet anlayışı ve güçlü hitabet yeteneği ile halkın gözünde önemli bir yer edinmiştir. Annesi Hafsa[6] Sultan'ın güçlü bir karaktere sahip olması ve oğluna dünyevi değerleri doğru bir biçimde aktarması, bazı kaynaklarca onun kararlılığını önemli ölçüde güçlendirmiştir. Adalet ve merhamet anlayışı ile manevi değerlere bağlılığını ise eğitimi süresince Merkez Efendiden[7] edindiği bilinmektedir. Süleyman o denli yumuşak huylu, ılıman ve kararlıdır ki, halkın gözünde İslami bir figür olan ve Kuran'da mükemmel yönetici olarak bilinen Hz. Süleyman (Salomon) ile eşleştirilir (İnalcık, 1990: 70, 89-90).

Avrupa'da parası olmayanın yaşam hakkı olmadığı, papanın git gide zenginleştiği ve cennetten parselleri para karşılığında sattığı bir zamanda, Osmanlı halkla doğrudan görüşüp, dertlerini dinleyip, fakirlere, yetimlere, dullara ve kimsesizlere maaş bağlamaktadır. Osmanlı'daki durumun aksine Hıristiyan âleminde halktan, "sizi Türklerden koruyacağız" bahanesiyle alınan "Cruzada" isimli vergi de alınmaya başlanınca, Luther iyice baş kaldırmış ve onun sesine birçok kişi kulak vermiştir. Avrupa Papa taraftarları *Katholikler* ve Luther taraftarları *Protestanlar* olarak ikiye bölünmüştür (Bahadırğolu, 2009: 113).

Bu bölünmüşlükten Osmanlı çok iyi faydalanır. Avrupa ülkeleri birbirlerine olan düşmanlıkları yüzünden toparlanamaz ve Osmanlı'ya mağlup olurlar.

Osmanlı'nın bu denli güçlenmesi ve topraklarını git gide genişletmesi Avrupa'da korku ve endişeye yol açmıştır. Bölünmüş bir dini anlayış olsa da hem Katolik Kilise hem de Protestanlar, yaklaşan Türk olgusunu bir ceza, bir bela olarak

[6] Hafsa Sultan, (Âyişe Hâfize Sultan, Valide Sultan, 1479 - 19 Mart 1534), Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim'in eşi, Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi.

[7] Merkez Efendi, (Musa Merkez Muslihuddîn, 1463-1551) asker, halk hekimi ve din adamı.

algılamaktadırlar. Bilhassa 16. yüz yılda Osiander[8] gibi bazı düşünürler gerçek hıristiyanlığın yadsınmasından, bozuma uğratılmasından ve baskı altında tutulmasından yakınırlar.

Sahte ve uydurma insan öğretilerinin türetildiğini, putperestlik, dinsizlik, dinsel makamların para karşılığında alınıp satılması, büyücülük ve benzeri uygulamaların toplum yaşamında egemen olduğunu düşünürler. Bunların en büyük günah olduğunu vurgulayarak halka "Günah işlediniz; Tanrı, günahlarınıza karşı Türkleri başınıza bela etti. Tövbe edin; günahlarınızdan arının ve böylece Türk boyunduruğundan kurtulun!" gibi söylemlerle halka seslenmişlerdir. Bunun üzerine "Türklere karşı ibadet", "Türklere karşı ders" gibi yazılar, vaaz biçiminde hazırlanmış ve halka kolay ve hızlı bir şekilde aktarılmıştır (Kula, 1993: 19-22).

Bu tür söylemler ve vaazlar şüphesiz bütün halkı etkisi altına almış olduğu gibi Dernschwam'ı da etkilemiştir. Seyahati mutlaka bu sosyo-kültürel arka plan ile değerlendirilmelidir. Dernschwam seyahatlerine, belirli bir amaca hizmet etmek üzere yola çıkmaktadır. Dernschwam, kendi merakı ve arzusuna itaaten yola çıktığını vurguluyor olsa da sırtındaki bu yük unutulmamalıdır. Zaten yola çıkarken sahip olduğu önyargı ve düşüncelerindeki imgeler, doğal olarak kaleme aldıklarına yansımaktadır. Bunun ötesinde özgürleştiği, önyargılarından arındığı, hoşlanmış olduğu bir güzelliği not almak istediğinde yine geride kalanlar aklına düşer ve kendisini sınırlar.

[8] Andreas Osiander, (19 December 1498 – 17 October 1552) alman lüteran bir din adamıydı.

4. EVLİYA ÇELEBİ

4.1. HAYATI VE ESERLERİ

Evliya Çelebi, 1611-1682 yılları arasında yaşamış olan en önemli Türk seyyahlarındandır. İstanbul Unkapanı doğumlu olan Evliya Çelebi'nin babası sarayda kuyumcu başı Derviş Mehmed Zillî Efendi'dir. Seyahatnamesinin girişinde kendi doğumuyla ilgili olarak *"... bin yigirmi muharremü-l harâmın onuncu günü yevm-i aşurâda vücuda geldim..."* demiştir. (Küçükkaya, 2002: 35).

Aslen Kütahyalı olan ailesi çocuklarına daha iyi bir gelecek sunabilmek adına, Çelebi henüz çocukken, İstanbul'a yerleşmiştir. Özel olarak okutulan Evliya Çelebi ilköğreniminden sonra medresede eğitim almıştır. Ayrıca babasından tezhip, hat ve nakış sanatlarının da inceliklerini öğrenmiştir. Dayısı Malik Ahmed Paşa'nın yardımıyla Enderun'a çağrılarak Sultan IV. Murad'ın hizmetine alınmıştır.

IV. Murad'ın hizmeti altında, birçok defa fethedilen yeni topraklara giden kervanlara, bazen görevli, bazen de kendi merakını gidermek adına seyahatler yapma imkânı bulmuştur. Seyahate çıkma kararını vermesi ile ilgili Evliya Çelebi, Seyahatname'sinin girişinde bir gece rüyasında Hazreti Muhammed'i gördüğünü, ondan "şefaat ya Rasulallah" diyerek şefaat isteyecek yerde, dili sürçerek "seyahat ya Rasulallah" dediğini, bunun üzerine Hz. Muhammed'in ona gezme, uzak ülkeleri görme imkânı verdiğini aktarmıştır.

Uzun süre eserinin üzerindeki baba adından ötürü Derviş Muhammed Zilli olarak bilinen Evliya Çelebi, 1635'te kendi beyanına göre gördüğü bu rüya üzerine, önce İstanbul'u dolaşmış ve gördüklerini, duyduklarını yazmaya başlamıştır. İsmindeki bu yanlışı ilk olarak M. Cavit Baysun fark etmiş ve İslam Ansiklopedisinde doğrusunun sadece Evliya Çelebi olduğunu açıklamıştır.

Evliya Çelebi yazdığı eserde birçok kez soyu[9] ile ilgili beyanlarda bulunmaktadır. Önemini vurguladığı soyağacınnı Ahmed Yesevi'ye kadar dayandığını ve sırasının da aynen şöyle olduğunu söyler; *"...pederimiz ... Derviş Muhammed Zılli bin Kara Ahmed bin Kara Mustafa bin Yavuz Er'in Ece Yakub bin Germiyanzade Yakub Beg'dir ki, o da Türk-î Türkan Hoca Ahmed Yesevi sülalesindendir."*(Baysun, 1985: 400-401).

Nihal Atsız '*Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler'* isimli eserinde Çelebi'nin annesinin, Abhaz cariyelerinden olduğunu ve biri erkek dört kardeşinin daha bulunduğunu araştırmalarında ortaya koymuştur.

Evliya Çelebi'nin seyahat etme arzusunun ne denli büyük olduğunu yine kendi eserinden öğreniyoruz. Eserde tek hayalinin seyahat edip bilhassa kutsal toprakları ziyaret etmek ve burada gördüklerinden geride kalanları haberdar etmek istediğini şu şekilde ifade eder; *"... ve daima dervişân-ı dil- rişan ile hüsn-ü ülfet idüp şeref-i sohbetleriyle müşerref olub ekalim-i seb'anın ve çâr-gûşe rûy-ı zeminin evsafını istima ' etdikde cân u gönülden seyahate talib ve râgıp olub 'Ayâ alemi temâşa idüp Arz-ı mukaddese'ye ve Mısır'a ve Şam'a ve Mekke ve Medine'ye varub ol Mefhar-i Mevcudât Hazretlerinin Ravzâ-î Mutahharası'na yüz sürmek müyesser ola mı? Deyu zâr u giryan ve serseri ve nâlân olurdum..."*(Küçükkaya, 2002:40).

Evliya Çelebi 1640'larda Bursa, İzmit ve Trabzon'a seyahat etmiştir. 1645'te Kırım'a gitmiştir. Yolculukları esnasında birçok devlet büyüğü ile yakınlık kurmuştur. Onlarla beraber uzak yolculuklara çıkmıştır. Ayrıca bir dönem ulak olarak savaşlar esnasından mektup götürüp getirmiş olduğu da bazı kaynaklarda geçmektedir. Çelebi'nin önceleri gizli olarak başladığı seyahatleri, babasından izin almasıyla gerçek anlamda ün yapmış seyahatlerine dönüşmüştür (Baybal, 1992: 11).

[9] Ibrahim Gülşenî'nin halifelerindendir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde 976/1568 yılında Zigetvar seferine katılmıştır. Seyahatname, (Cevdet), VI/504.

1645- 1651 yılları arasında Azerbaycan ile Gürcistan'dan Rumeli'ye kadar seyahat etmiştir. Bir süre Sofya'da bulunduktan sonra 1667-1670 arasında Avusturya, Arnavutluk, Teselya, Kandiye, Gümülcine, Selanik yörelerini gezmiştir.

Nihal Atsız'ın eserinden öğrendiğimize göre 1662 yılında Arnavutluk'ta vergi tahsil ettikten sonra Çelebi İstanbul'a döner.

Evliya Çelebi'nin Fazıl Ahmed Paşa'nın ordusuyla birlikte, 18 Mart 1663 yılında Avusturya seferine çıktığı biliniyor. Akabinde yaptığı seyahatin kapsamı ile ilgili bazı tereddütler olsa da, önemli olan Çelebi'nin Vasvar barışından sonra, Viyana'ya elçi olarak gönderilen Paşa'nın maiyetine girerek 9 Haziran 1665'de Viyana'ya gelmesidir (Baybal, 1992: 16).

Evliya Çelebi'nin, Seyahatname'sinden de anlaşıldığı üzere, 50 yılı aşkın bir süre gezdiği ülkeleri, gördüğü toplumları, onların yaşam düzenini ve özelliklerini ayrıntılı bir biçimde kayıt etmiştir. Çelebi hedeflediği bir konu üzerine yoğunlaşmamıştır. İlgisini çeken, önemli bulduğu, onu şaşırtan, heyecanlandıran her türlü bilgiyi Seyahatname'sine eklemiştir.

Seyyah Çelebi'nin çok güçlü bir hayal gücü olduğu söylense de askeri kimliği de göz ardı edilmemelidir. Kendisi pek çok harbe katılmış ve yazdığı olayların birçoğunda bizzat bulunmuştur. Bu bilgiler üçüncü kişilerin de ortak kayıtlarıyla kanıtlanmaktadır (Baysun, İ.A.: 403-404).

Edebi açıdan bakıldığında, Evliya Çelebi Seyahatname'sini günlük konuşma dilinde, herkesin rahat okuyup anlayabileceği bir dilde yazdığı görülmektedir. Bu dil akıcı, sürükleyici, bazı bölümlerinde de eğlenceli ve alaycıdır. Ayrıca Çelebi nesnel olarak gördüklerini, duyduklarını not almakla kalmamış, yaşadığı olaylara kendi yorumlarını, düşüncelerini de katarak tipik bir gezi yazısında olması gerektiği gibi seyahatnamesini öznelleştirmiştir.

Bununla birlikte Evliya Çelebi, tanıştığı halkların yaşadıklarını, kullandıkları dili örnekleriyle vermiştir. Seyahatname'nin önemi bu özellikle de ortaya çıkmaktadır. Bunlar transkripsyonlar için zorluk teşkil etse de büyük önem arz eder. Dil ve kelime kullanımının tarihteki örneklerini sunması açısından seyahatnameler fayda sağlamıştır. Örneğin bu araştırmanın asıl konusu olan Viyana seyahatinde Çelebi birçok almanca kelimeyi duyduğu biçimde aktarmaya çalışmıştır.[10]

Viyana seyahatinden sonra Çelebi Kırım ve Kafkasya gezilerini yapmıştır. Baysun'un araştırmalarına göre II. Viyana kuşatmasını görmüş olabileceği ihtimali vardır. Dolayısıyla 1684 tarihinde hayatta olmuş olabilir. Ancak elli bir yılını seyahat etmekle geçirmiş olan Evliya Çelebi'nin nerde, ne zaman vefat ettiği ve mezarının nerede olduğuna dair kesin bir bilgi yoktur (Küçükkaya, 2002: 46).

Eserleri

Evliya Çelebi'nin hayatının eseri olarak kabul edilen '*Seyahatname*'si dışında *Şakanâme* isimli bir eseri daha vardır. Bu eser seyyahın sevdiği bir takım fıkraları içermektedir. Ayrıca Seyahatname'nin başında yer alan 140 sayfalık, 1294 baskılı *Müntehabât-ı Evliya Çelebi* isimli küçük bir kitap, eserleri arasında sayılmaktadır.

Seyahatname en kapsamlı eser olarak 10 kitaptan oluşmaktadır ve aşağıda belirtilen seyahatleri kapsar.

1. Kitap: İstanbul ve civarı

2. Kitap: Nisan 1640'ta yaptığı Amasya, Ünye, Batum, Trabzon, Samsun, Kafkasya, Girit seferi, 1645'te Erzurum, Azerbaycan ve Gürcistan.

3. Kitap: Şam - Suriye, Filistin - Urmiye, Sivas, El-Cezire, Ermenistan, Rumeli

4. Kitap: Van, Tebriz, Bağdat, Basra seyahati.

5. Kitap: Van, Basra seyahatinin sonu, Oçakov seyahati, Rakoçzi'ye karşı sefer, Rusya seferi, Anadolu asilerine karşı hareket, Çanakkale yolu ile Bursa'ya

[10] "şıtogul – stuhl = sandalye; bürot-brot =ekmek; tiray-drei=üç" (Küçükkaya, 2003: 108), (*Dağlı v.a., 2003:* 126).

avdet, Boğdan'a gidiş, Transilvanya seyahati, Bosna'ya gidiş, Dalmaçya seferi, Sofya'ya avdet.

6. Kitap: Transilvanya seferi, Arnavutluk'a gidiş, İstanbul'a avdet. Macar seferi, Uyvar'ın muhasarası, müellifin 40.000 Tatarla, Avusturya, Almanya, Flemenk'e ve Baltık Denizi'ne kadar gitmesi. Uyvar'ın zaptı, Belgrad'a avdet. Hersek'e gönderilmesi, Ragusa seyahati, Karadağ seferi, Kanije seferi ve Kanizsa-Hırvat memleketi.

7. Kitap: Avusturya, Kırım, Dağıstan, Deşt-i Kıpçak, Esterhan.

8. Kitap: Kırım, Girit, Selanik, Rumeli.

9. Kitap: Kütahya, Afyon, Manisa, İzmir, Sakız Adası, Kuşadası, Aydın, Tire, Denizli, Muğla, Bodrum, Ege adaları, Isparta, Antalya, Alanya, Karaman, Silifke, Tarsus, Adana, Maraş, Antep, Kilis, Halep, Lazkiye,Şam, Beyrut, Sayda, Safed, Nablus, Kudüs, Medine, Mekke ve civar yerleri.

10. Kitap: Mısır.

4.2. SOSYO – KÜLTÜREL ARKA PLAN

Evliya Çelebi'nin hayatının en önemli olgusu, şüphesiz üç Osmanlı Sultanı dönemini de yaşamış olmasıdır. IV. Murat akabinde I. İbrahim, kısa bir süre sonra da IV. Mehmet tahta geçmiştir. Genel olarak 17. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin yükselme devrinden duraklama dönemine girdiği bir süreç olarak kabul edilmektedir. Sebep olarak da yönetimde gerçek anlamda güçlü bir yetkilinin olmayışı gösterilmektedir. Devletin bir nevi haremden yönetilmesi ve en önemlisi de tecrübeli vezirlerin görevden alınarak işlerin daha ziyade rüşvetle yürütülmesi, önemli bir etki olarak vurgulanmaktadır (Küçükkaya, 2002: 24).

Çelebi bu tarihi dönem içersinde seyyahlık yapmış olsa da, askeri kimliği dolayısıyla paşalarla katıldığı seferlerin en az üçünde bizzat kendi de savaşmıştır.

Savaşlarda yaşadıklarını da gezi günlüğüne aktarmıştır. Bu nedenle bilhassa devlet yapısı ve siyasi tablo, Çelebi'nin hayatı ile ilgili sosyo – kültürel arka plan olarak verilmelidir.

Sultan İbrahim'in yalnızca sekiz yıl hüküm sürdüğü ve idam edilerek tahtan indirildiği göz önünde bulundurulursa, Çelebi için en önemli dönem IV. Murat ve IV. Mehmet dönemleridir. Çelebi dayısı aracılıyla genç yaşta IV. Murat'ın hizmetine alınmış ve IV.Mehmed'in hizmetine girene dek dış memleketlerde seyahat etmiştir.

IV. Murat'ın ilk yönetim yıllarında İmparatorluk anarşiye ve büyük iç karışıklıklara sürüklenmiştir. Bu durum öncelikle IV. Murat'ın genç olmasından ve ülkeyi daha ziyade annesi[11] ve akrabalarının yönetmesinden kaynaklanmıştır. Küçük yaşta ağabeyi Genç Osman'ın öldürülmesine ve birçok zulme seyirci kalan IV. Murat, katı bir kişiliğe sahip olmuştur. Nihayet yirmi bir yaşında İmparatorluğun dizginlerini kendi eline almıştır.

IV. Murat annesinin yönetimi altında, aşırı biçimde yaygınlaşan rüşvet ve ayrıcalıkları derhal bitirmiştir. Keyfi yaşam tarzını benimseyenlerin önünü kesmek için İstanbul'da alkol, tütün ve kahveyi yasaklamıştır. Uygulamalarında o denli katıydı ki emirlerine itaat etmeyenleri ölümle cezalandırmıştır (İnalcık, 2002: 19).

Askeri alandaki sınavlarını Safeviler'e karşı girişilen 1623–1639 Osmanlı-Safevi Savaşları'nda vermiştir. Osmanlı orduları bu süre zarfında Azerbaycan, Erivan, Tebriz ve Hamedan'ı ele geçirmiştir. Son olarak da 1638 yılındaki Bağdat Seferi ile 1624'ten beri İran işgali altında bulunan şehri yeniden Osmanlı topraklarına katmışlardır. Bu güzergâh, Evliya Çelebi'nin de seyahatleri ile ilgili bize ipuçları vermektedir.

[11] Mah-peyker Kösem Valide Sultan (1590-1661). IV.Murat'ın annesidir. IV Murat tahta 11 yaşındayken oturtulduğundan uzun süre devlet işlerinden Kösem Sultan sorumlu olmuştur. (Sakaoğlu, 1999: 241).

IV. Murat'ın seferlere bizzat kendisinin çıkması, Anadolu'daki isyanları ve isyan etmesi muhtemel unsurları yok etmesi sonucu devlet otoritesini yeniden ve kesin bir şekilde sağlamıştır. IV. Murat, İstanbul'a döndükten sonra saygın devlet adamlarına, İmparatorluğun eski parlak günlerine dönmesine yönelik ekonomik ve siyasi projeler hazırlanması emrini vermiştir. Ancak hastalığı ve erken ölümü, İmparatorluğu yeniden canlandırma ümitlerini de söndürmüştür.

Sultan IV. Murat, 1640 yılında İstanbul'da 28 yaşında ölmüştür. O'nun ölümüyle birlikte Evliya Çelebi'nin de konumu zora girmiştir. Bundan sonraki halefin Çelebi'nin rahatını bozma ihtimali vardı. Ancak Çelebi'nin uzakta, yani gözden ırak olması konumunu da korumuştur. Çünkü hem gözden uzaktı, hem de yarar sağlayacak bilgileri, haberleri getiriyordu (Majoros/Rill, 2004: 259).

IV. Murat'ın halefi olan I. İbrahim sekiz yıllık idarenin sonunda tahtan indirilince IV. Mehmet yerini almıştır. IV. Mehmet (Avcı Mehmet adıyla da bilinir), 1642 –1693 yılları arasında yaşamış ve 19. Osmanlı sultanı olmuştur. Padişah İbrahim'in Turhan Sultan'dan olan oğludur. Babasının tahttan indirilmesinin ardından 1648'de yedi yaşında padişah olmuştur. Otuz dokuz yıllık saltanatıyla, Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra en uzun süre hükümdarlık yapan Osmanlı padişahıdır.

Saltanatının ilk yılları karışıklık içinde geçmiştir. Karışıklığı gidermesi için 1652 yılında Tarhuncu Ahmet Paşa'yı sadrazam yapmıştır. Gereksiz giderleri azaltan ve tüm görevlilere vergi koyan sadrazam, devletin gelirlerini artırmıştır (Major/Rill, 2004: 279).

IV. Mehmet döneminin en önemli olayı 1683 yılında IV. Mehmet'in ordu ile birlikte Viyana'ya kadar gitmesidir. Ancak kuşatmanın başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra İstanbul'a dönmüştür. Yenilginin sorumlusu olarak görülen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Belgrad'da idam edilmiştir. Sadrazamlığa Kara Mehmed Paşa getirilmiştir. Çelebi, 13.04.1665 yılında Kara Mehmed Paşa ile birlikte Viyana'ya gider.

Kuşatmanın ardından İmparatorluğun birçok yeri kaybedilmiştir. Tüm bu gelişmeler IV. Mehmet'e karşı bir güvensizlik yaratmıştır. Ordu ayaklanarak padişahın tahttan indirilmesini ve yerine kardeşi Süleyman'ın geçmesini talep etmiştir. Bu talep, kabul görmüş ve IV. Mehmet 1687'de tahttan inmek zorunda kalmıştır. IV. Mehmet tahttan inmeden beş yıl önce ise Evliya Çelebi vefat etmiştir (Baybal, 1992: 19).

5. HANS DERNSCHWAM'IN "ANADOLU VE İSTANBUL SEYAHAT GÜNLÜĞÜ" İSİMLİ ESERİNDE TÜRK İMGESİ VE ÖNYARGILAR

5.1. DEVLET VE ORDU

Hans Dernschwam, Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili gezi günlüğüne kaydettiği notlarda, devlet yapısını tarif etmeye çalışır. Ancak İmparatorluğun o dönem içerisindeki dokusu, daha ziyade askeri idare ile tanımlanabilir durumda olduğundan, Dernschwam'ın da kaydettikleri halkın bastırılışı, korkutulması ve Osmanlı ordusunun gücüyle alakalıdır.

Dernschwam, seyahatnamesine eklediği bazı notlarında, ordunun ne denli güçlü olduğuna vurgu yapar. Ancak bu gücün basit bir rüşvetle nasıl çabuk delinebileceğini anlatarak 'rüşvetçi Türk' imgesini ortaya koyar.

"Çavuşun müsaadesi olmadan hiç kimse de içeriye alınmıyor. Bunlar içeriye girecekleri zaman çavuşun eline birkaç akçe sıkıştırıyorlar. İçeriye bir şeyler satmak için gelenler de yine para veya başka bir şey veriyorlardı. Biz de yalnız başımıza çıkmaya izinli olmadığımız için ben dışarı çıkarken çavuş yanıma bir uşağını katardı. Her dışarı çıkışım bana 7-14 akçeye mal olurdu. Yabancıların böyle yalnız olarak dışarıya bırakılmamalarının bir sebebi vardı. Çünkü yabancılar hemen kaçırılıyor ve gemilere satılıyorlardı" (Önen, 1987: 66).

Dernschwam, Osmanlı ordusunun ne kadar güçlü olduğunu ve aslında klasik anlamda bir devletin mevcut olmadığını geride kalanlara hatırlatmak için sıkça tekrar eder. Sürekli gözetlenmekten, baskı altında tutulmaktan söz ederek okurlarına 'baskıcı Türk' imgesini daha da özümsetmeye çalışır.

Padişahın sarayında devamlı kalan yeniçerilerin sayısı 10-12 bindir. Bunlar en iyi muhariplerdir. Silah atmasını, ok atmasını, kılıç ve mızrak kullanmasını talim edip öğrenmişlerdir. Beyaz keçe külah giyerler. Bu sanki bir kepengin kolu kesilmiş de başa geçirilmiş gibidir. […] Daima padişahın maiyetinde bulunurlar, nöbet değiştirirler, sarayda ve şehirde silah taşımazlar. Ellerinde bir kulaç uzunluğunda sopa vardır. Şehirde devriye gezenlerin bu sopa ellerindedir. Devriye görevi yapmadıkları zaman sopasız gezerler. İstedikleri gibi gezer tozarlar. Padişahtan başka hiç kimseden korkuları yoktur. Zira onları hiçbir üst makam, ne padişah ne de kadı cezalandıramaz" (Önen, 1987: 89).

"İstanbul, Hıristiyan dünyasında olduğu gibi yalnız siyasal bir merkez yahut da sırf şehirlilerin, burjuvanın oturduğu bir yer değildir. Aksine burası bir ordugâh gibidir. Burada padişah ve paşalar istedikleri gibi hareket ederler. Padişah sefere çıktığı zaman yeniçeriler, sipahiler, çavuşlar ve diğer bütün ücretli askerlerle beraber gidip bir, iki yahut üç yıl evlerine gelmezler" (Önen, 1987:183).

Hans Dernschwam, ordu ile ilgili notlarını belirli bir sıraya göre tutmamıştır. Ordu, yeniçeri ve devşirmelerle ilgili gezi günlüğünde aldığı notlar, genel yapısı ile ürkütücü ve ikaz edici imgelerle birlikte verilir. Dernschwam, kendi ülkesinden alışık olmadığı ordu yapısı karşısında şaşırmaktadır. Kısa sürede ordu ile ilgili bilgileri toplamış ve gezi notlarına dâhil etmiş olduğu görülür.

Gezi notlarının bu bölümünde Dernschwam, Osmanlı'nın orduda savaşacak olan askerleri nasıl topladığını belirtir. Yaratılmak istenen imge çok açıktır. Notuna "Türklerin bir âdeti var…" diyerek girmesi, var olan kötü Türk imgesini katılaştırıp Türklerin zorla insan kaçırarak ordu kurduklarını vurgular. Dernschwam "en seçme, en güzel, en yakışıklılarını" seçildiğini söyleyerek geride kalanları ikaz eder.

"Türklerin bir âdeti var: üç senede bir idareleri altında bulundurdukları, Bosna, Hırvatistan, Sırbistan, Yunanistan, Arnavutluk, Eflak, Buğdan, Macaristan vs. gibi Hıristiyan memleketlerden ve krallıklardan, en seçme, en güzel, en yakışıklı

ve en becerikli genç oğlanları şehir şehir, köy köy dolaşıp gezerek beğendiklerini ihtiyaç nispetinde devşirirler. Kızları toplamıyorlar. Anadolu'daki Bursa Trakya'daki Edirne, İstanbul ve Galata şehirleri bu devşirmeye dâhil değildir" (Önen, 1987: 88).

Dernschwam, bu notunda gönüllü olarak hiç kimsenin Osmanlı için görev almayacağını vurgular. Kullandığı imgede, olan olaylar tamamen zorlama ve baskı altında gerçekleşmektedir. Eğer Türklere karşı koymazlarsa, kendi milletinin de zorla Hıristiyanlıktan döndürüleceğini ve baskıyla orduya katılacaklarını vurgular.

"Paşalar, vezirler, elçiler hepsi de kaçırılmış, esir edilmiş yahut da devşirilmiş Hıristiyanlıktan dönme kimselerdir. Aslında bunların hepsi de yukarıda anlatıldığı gibi kötü kişilerdir. Fakat Türklerin en iyi askerleridir" (Önen, 1987: 96-97).

Hans Dernschwam, ülkesine gönderme yapmayı da ihmal etmez. Kötülemese de, üstü kapalı eleştirileri mevcuttur. Günlüğünün bu notunda Osmanlı ordusunun aslında Hıristiyanların içerisinden seçilen kişilerden oluştuğunu ve bunlar olmasa, başarılı olamayacaklarını vurgular. Kendi ülkesinde ise kimsenin zorla toplanmadığını, savaş anında gönüllü olarak herkesin koştuğunu belirtir. Burada kullanılan imge, özgürlükleriyle bağlantılıdır. Türk imgesi içerisinde ise özgürlüklerden bahsedilememektedir.

"Yukarıda adları geçen ve bir zamanlar Macaristan'a tabii olan bu milletler olmazsa Türkler bu kadar geniş sahalara yayılıp bütün Hıristiyan âlemini baskı altına alamazlardı. Türklerin işgal ettikleri memleketlerden esir aldıkları insanları daha genç yaştayken öylesine muharip ve cesaretli askerler olarak yetiştirmeleri hayrete şayandır. Bizde böyle bir şey tasavvur bile edilemez. Türkler, biz

Hıristiyanlar gibi, düşmana karşı asker toplamazlar. Bizim askere ihtiyacımız oldu mu, aklına esen, işe yarasın yaramasın koşar gelir. Her gün ücretlerini alırlar har vurup harman savururlar. Sonra da üstlerine, komutanlarına karşı homurdanmaya karşı koymaya başlarlar" (Önen, 1987: 88).

Özgürlükleri olmadığından Hans Dernschwam'a göre halk, korku ve baskı altında yaşar ve zorunlu olarak itaat eder. Ayrıca bu notunda yeniçerinin de gücünü vurgulayan Dernschwam'ın kullandığı Türk/Osmanlı imgesi yeniçerinin korkutarak baskı uygulayan bir yapı olduğu yönündedir.

"Türkiye'nin her yerinde halk çok itaatlidir. Büyük şehirlerde dahi polis falan yok. Padişahın askeri olan yeniçeri ne isterse genç, yaşlı herkes tarafından kayıtsız şartsız yerine getiriliyor. Hiç kimse bu isteğe karşı çıkamıyor" (Önen, 1987: 65).

Dernschwam, Türklerin uyguladıkları baskının özel hayata bile ne denli nüfuz ettiğini bu notunda gösterir. Özel hayata ilişkin yasaklar Dernschwam'a göre elbette dine ve Türklerin medeniyetsizliğine bağlıdır. Yani oluşan imge içerisinde Dernschwam, Türkleri eğlenmesini bilmeyen, ordunun ve yeniçeri korkusundan ötürü rahat alkol alamayan, alsa da ölçüsüz davranan bir millet olarak imgeleştirir.

"Türkler herhangi bir meyhanede gizlice şarap içerken, sanki hapishanede imiş gibi, bir sessizliğe bürünürler, hiç gürültü etmezler. İçlerinden biri sarhoş olursa meyhaneci onu dışarı atar. Sarhoş olanlar, bir yerde sızar kalır. Türkler hele bedava şarap buldular mı, o kadar çok içerler ki, ölçüyü kaçırırlar, ne yürüyebilirler, ne de ayakta durabilirler. Öyle ki, insan onları ölmüş sanır. Ben böyle iki sarhoşu bizzat gördüm. Her gün sokaklarda sarhoşluklarını gizleyemeyen birçok

Türk yakalanır. Bunlar kadının huzuruna çıkarılır, tabanlarına yüz veya iki yüz sopa vurulup hapse atılırlar, üstelik para cezasına da çarptırılırlar" (Önen, 1987:143).

Aynı şekilde bu gezi notunda da Dernschwam, insanların yasakları ihlal ettiklerinde yakalandıkları zaman başlarına geleni tarif etmektedir. Bu cezayı o denli abartılı biçimde tasvir eder ki, okur böyle bir şeyin olabileceği kanaatine varmakta zorlanır. Dernschwam'ın burada uygulamaya çalıştığı, günahkârları cehennemle korkutmaya benzemektedir. Yine de kullandığı imgeler geride kalanlara bir ikaz mahiyetindedir.

"Yukarıda anlattığımız gibi, Türkler bayramdan önce uzun oruç ayında diğer zamanlara nazaran daha kontrollü yaşarlar. Zira gerçek Müslüman, bu ayda ağzına şarap götürmez. Bir defa bir Rum'un meyhanesinde birkaç genç Türk'ü üç kötü kadınla yakaladılar. Müşterilerle birlikte meyhaneci de sekiz eşeğe tersyüz bindirildi. Her biri eşeğin kuyruğundan tutmuş vaziyette bütün şehirde dolaştırıldı. Elbiseleri dâhil, üzerlerinde ne var ne yok alındı ayrıca cezaya da çarptırıldılar" (Önen, 1987:145).

Ordu'nun seferlere çıktığında, hangi zorluklarla karşılaştığını tarif eden bu bölümde Dernschwam, sanki orduya katılmak için heveslenenlere seslenir. Devletten ordunun bile hiçbir beklentisinin olamayacağını ve en sefil, en zor şartlar altında yaşadıklarını belirtir.

"Ordu hemen her defasında Asya'ya, İran'a, Safevi'ye karşı istemeyerek, zorla harbe gidiyor. Zira oralar kurak çöl yerleridir. Halk fakir ve açtır. İran'a giden ordu binlerce millik mesafeyi beraberinde su götürmek zorundadır. Ayrıca her asker; un, peksimet, peynir, et, pirinç, tuz, un vs. gibi erzakını oralara kadar yanında taşımaya mecburdur. Bu maksatla harbe çıkan ordu, beraberinde birçok at ve sayısız denecek kadar çok miktarda yarım veya 3-4 kova su alabilen deri tulumlar içerisinde su götürüyor" (Önen, 1987:53).

Dernschwam, Türklerin savaşmaktan başka bir iş yapamadıklarını belirtir. Eğer savaşmazsa bir Türk'ün başka hiç bir yetiye sahip olmadığını vurgular. Bunun ötesinde yarattığı imgenin altını beslemek adına Türk'lerin nasıl durdurulabileceğinin de bilgisini vermektedir. Savaşmayan Türklerin birbirini kırmaya başlayacaklarını vurgulayarak ülkesindeki insanlara düşmanı çökertmenin ipuçlarını verir.

"Türkler savaşa gitmeyip hep evlerinde otururlarsa birbirlerine girerler. Zira bu millet savaşa alışmıştır. Bol ganimet alıp geçimlerini sağlarlar. Tarım işlerine alışık değiller. Eli boş gezerler. Esirler, köleler çalışıp onları beslerler. Padişahın ücretli askerlerden oluşan daimi ordusu vardır. Sulh zamanında ücretlerini alırlar. Padişah sulh zamanında bu ücretleri azaltma veya bir kısmını kesmeyi düşünse, o zaman güvensizlik içinde kalacağını, huzursuzluk çıkacağını bilir. Benim de gördüğüm gibi memleketin büyük kısmı verimsiz topraklardan ibaret. Hiç kimse devlete vergisini tam verecek durumda değil. Ancak başka memleketlerden, özellikle Hıristiyan ülkelerden para sağlanır. Gerçi Türkler hürriyetlerini ve bağımsız olmayı çok severler, ama ellerinde, evlerinde barklarında bir şeyleri yoktur. Bu durumda kısa bir süre sonra sonları gelecek demektir. Kısacası, padişah onlara yeni bir savaş görevi vererek onları meşgul etmeye mecburdur. Yoksa, memlekette isyan çıkar ve memleket kendi içinden yıkılarak padişahlık idaresi son bulur" (Önen, 1987:199).

5.3. SOSYO – KÜLTÜREL YAPI

Hans Dernschwam'ın seyahatnamesinde, genel olarak Türk halkıyla ilgili de birçok imgeye rastlanır. Bu imgeleri de oluştururken yine ana hedef, Türklerin ne denli kötü olduklarını vurgulamaktır. Sosyo-kültürel yapıyı ortaya koyarken, cahilliklerinden yaşam tarzlarına, giyinmelerinden yemeklerine kadar bir çok konuyu ele alır. Dıştan içe doğru yaptığı bu incelemede yine ayrıntılı bir biçimde çalışır.

Seyahati esnasında önce gördüklerinden yola çıktığı için, günlüğün başlarında eski antik yapıtların durumunu vurgular.

Türklerle ilgili oluşturulan buradaki imge bir tür lanetli havasını ortaya koyar. Bu lanetli durum Dernschwam'a göre, elbette Hıristiyan olmayışlarından, dolayısıyla Tanrı'nın bahşettiklerini isteseler de mükemmel bir biçimde değerlendiremeyeceklerinden kaynaklanır.

"Türklerin geldiği yerde her şey bozulur. Onların geçtiği yer cennet bile olsa çorak bir araziye döner. Bulunduğu yerde ne denizde balık, ne havada kuş, ne de karada av hayvanı kalır. Zira onlar tanrının verdiği nimetlerden tam anlamıyla faydalanmasını bilemezler. Herkes bu yüzden onlardan nefret eder" (Önen, 1987:142).

Bu notun yarattığı imge çok çarpıcıdır. Türklerin hem sanattan, hem tarihten, hem de tarihi kişiliklerden bihaber olduklarını vurgular. Dernschwam böyle kimselerin yönetimi altında yaşayan insanların da aynı şekle bürüneceklerinin öngörüsünü verir.

"Çeşmenin yanındaki bu yalaklardan atlar sulanıyor. Bunlardan birinin Makedonya kralının mezar taşı olduğu söyleniyor" (Önen, 1987: 41).

"Geriye doğru şehre göz atılınca burası bugünkü halinden tamamen başka ve vaktiyle müstahkem bir mevki olduğu anlaşılmaktadır." (Önen, 1987: 41).

Dernschwam, bir diğer notunda Türklerin ne denli yıkıcı, harap edici ve saygısız insanlar olduğunu vurgular. Asil bir medeniyet gibi elinde olan güzelliğe güzellik katacağı yerde, daha da kötü hale getirmesiyle, Türk imgesini ve dolayısıyla önyargısını katılaştırır.

Sadece işgal ettikleri yapıtları değil, kendi inşa edip de oturdukları yerleri de ahıra benzeten Dernschwam, böyle bir mekânda bir Alman'ın asla yaşayamayacağının altını çizer.

"Evler bu haliyle domuz ahırlarına benziyor" (Önen, 1987: 34).

"Türkler zaten yeni binalar yapmıyorlar. Eski güzel binaları daha iyi muhafaza etmemişler. Eski, harap surlar içindeki hemen hemen bütün evler kötü malzeme ile yapılmış tek katlı yapılardır" (Önen, 1987: 57)

Protestanlığın Luther ile yaygınlaştığı dönemde Almanya'daki kıyafetler siyah, beyaz, gri ve en iyi ihtimal ile laciverttir. Sebebi ise Katolik kilisesinin ihtişamlı ve şaşalı tarzından uzaklaşıp mütevazı bir yaşam tarzını benimsemektir. Dernschwam'ın da yaşadığı bu dönem içersinde, alıştığı renklerin ve tarzın dışına çıkılması, ona daha ziyade komik ve garip gelir. Okuyucusunun da garipseyeceğinden emin olduğu bu durumu gezi günlüğünde sıklıkla tekrar eder.

"Türkler siyah elbise giymeyi pek sevmezler" (Önen, 1987:122-123).

"Kadınlar da erkekler gibi pantolon giyiyorlar. Fakat bunlar biz Hıristiyanların giydikleri pantolon gibi değil. Macarların giydiği gatyaya (şalvar, poturya) benziyor" (Önen, 1987: 247).

"[...] erkekler de başlarını bir örtü (poşu, sarık) ile kapatıyorlar" (Önen, 1987: 166)

Dernschwam, bir defasında paşa ile arasında geçen bir olayı, biraz da alınmış biçimde, aktarır. Kendisiyle alay geçilmesini, kendi açısından yorumlayarak ne denli cahil olduklarını ve eldivensiz gezdiklerini söyler. Bu imge ile Türklerin asil olmayışları vurgulanır.

"[...] Bunun üzerine paşa, yarı alaylı bir tarzda, neden atla gelmediğimizi, ellerimiz güneşten yanmasın diye pekâlâ eldiven giyebileceğimizi söylemişti. Bizimle alay ettiği besbelliydi. Evet, onlar eldivenleri olmadığı için elleri zenci eli gibi kapkara" (Önen, 1987: 276).

Asalet açısından, Dernschwam Türkleri zaten beğenmez. Aralarında asil bir ten rengine sahip olanına rastlamadığının altını çizerek Türklerin asil olmadıkları önyargısını oluşturur.

"Ne kadınlar ne de erkekler, her iki memlekette, Bithinia [12]ve Galatia[13]'da çekici bir ten rengine sahip değiller" (Önen, 1987: 247).

Yaşadığı devir itibariyle Dernschwam için yemek bir kültür göstergesidir. İyi yemekten anlamak, onu hazırlayabilmek, medeni ve ölçülü bir biçimde tüketmek soyluluğun bir göstergesidir. Gezi günlüğüne düştüğü bu üç örnek notta ise farklı boyutlar mevcuttur. Oluşturulan imge Türklerin fakirlikten, besleyici gıdalara sahip olmadıklarını, varlıklı olanların yediklerinin ise leziz olmadığını vurgular. Ne şarap, ne ekmek çeşitlerinin kendi memleketiyle kıyaslanamayacağını açıklar. Ayrıca Almanların böylesine fakir/eksik sofralar karşısında mutsuz olacaklarını belirtir.

"Türkler alelade şeyler yerler. Yemek pişirmesini bilmezler. Bilhassa kadınları bu işten hiç anlamaz. Başyemekleri çorbadır" (Önen, 1987: 170).

[12] Orta Avrupa kökenli Kelt halkına Yunanlıların ve Romalıların verdiği ad. Galatların yerleştiği bölgeye Antik Çağda Galatia adı verildi.

[13] Bitinya (Yunanca Bithinia (Βιθυνια), Bithinis (Βιθυνις)), Küçük Asya'nın kuzeybatısında, kuzeyinde Karadeniz, güneyinde Phrygia, Galatia, batısında Propontis, doğusunda Paflagonya ve Galatia'yla sınırlanmış, bugünkü Bursa, Kocaeli, Sakarya, Bilecik, İznik, Düzce, Yalova, Bolu, Kastamonu, Bartın ve Zonguldak illerinin bulunduğu coğrafi alanın, antik çağ ve sonrasındaki adı.

"Zaten çoğu yerde çörekten başka ekmek çeşidi bilmiyorlar" (Önen, 1987: 42).

"Kendileri yemek pişirmiyorlar. Zaten pişirecek durumda değiller. Üstleri başları pek temiz olmayan aşçılar, pişirdikleri yemekleri omuzlarına taktıkları 2 bakraç içinde dolaştırarak dağıtıyorlar. […] Çoğu kez yedikleri soğan ve sarımsaktır" (Önen, 1987: 46).

Dış görünüşleri, yaşam tarzları ve yediklerinden sonra Dernschwam, Türklerin huylarına, davranış tarzlarına da vurgu yapar. Ahlaksızlıklarının altını çizerek böylesine bir imgeyi belirginleştiren Dernschwam, 'utanmaz Türk' önyargısını da katılaştırmaya çalışır.

"Sarayı terk ederken yeniçeri ve çavuşlar küme küme peşimize takıldılar ve hiç utanmadan bizden hediye istediler" (Önen, 1987: 52).

Luther'in anlayışıyla hiç bağdaşmayan bir davranışı tespit ederek not alan Dernschwam bu imgede kendi vatandaşlarına, Türklerin hem cahil olduklarını, hem de dinlerinin hafifmeşrepliğe müsaade ettiğini göstermeye çalışır.

"Bayramda çok neşeli oluyorlar. Her türlü hafifmeşrepliğe ve safahata müsaade ediliyor. Bu bayramı da niçin yaptıklarını bilmiyorlar" (Önen, 1987: 81).

'Türk pistir' imgesini pekiştirmek adına Dernschwam, Alman olarak kendi temizlik anlayışlarına hiç uymayan durumlara vurgu yapar. Din ile bağdaştırmaya çalıştığı bu olay okuyucuda iki kat etki eder. Müslümanlığın bu demek olduğunu, Türklerin şart-şurt bilmedikleri önyargısının kökleşmesini sağlar.

"Pis teke gibi kokan ayaklarını yıkarlar. […] Sonra pabuç tekrar terlik gibi giyilir ve bunlarla camiye namaza gidilir" (Önen, 1987: 100).

Hans Dernschwam'ın aldığı en çarpıcı notlardan biri ise Türklerin taharet alışkanlığı ile olandır. Bu imge ile bilinen bir terimi "infamis digitus"u Türklere uyarlar. Kullandığı değimin eski çağlarda bir tıbbi muayene yönteminden doğmuş olmasını hiçe sayar. Olayı maksadından tamamen uzaklaştırarak, temizlenmek adına bir uygulama değil de pis ve sapkınlık olarak nitelendirir.

"Söylemesi çok ayıp, kendini kirletmiş çocuk gibi önünü arkasını iyice yıkar. Bunun için abdest bozmaya gitmeden önce herkes beraberinde bir küçük ibrik içinde su götürür. Erkek olsun kadın olsun kıçlarını parmaklarıyla iyice temizlerler. Bu çok pis bir iştir. Bu yüzdendir ki, eskiler orta parmağa "infamis digitus" demişlerdir. Pis parmak demektir. Türkler bu parmakla kıçlarını karıştırırlar" (Önen, 1987: 101).

Görülüyor ki Dernschwam, dıştan içe doğru Türkleri olabildiğince kötü göstermek adına her türlü yola başvurmaktadır. Oluşturduğu ve katılaştırdığı imgelerle insanların kafalarındaki önyargıları kökleştirmeyi başarır.

İslamiyet ve bununla beraber Türk insanı tiksinç, uzak durulması gereken ve mutlaka uzak tutulması gereken bir olgudur Dernschwam için. Vurgularını bu doğrultuda yaparak Hans Dernschwam yola çıkış amacını tamamen yerine getirmiş oluyor. Geride kalanları ikaz ediyor ve büyük bir tehdit oluşturan Türklere karşı harekete geçmelerini sağlıyor.

5.3.1. Kadın – Erkek Açısından

Hans Dernschwam'ın seyahatnamesinde kadın – erkek konusuna ilişkin aldığı notlarda ilk göze çarpan unsur, kendi ülkesine yaptığı göndermelerin yine ikaz edici nitelikte olmasıdır. Orientalist bakış açısıyla, bilhassa edebi eserlerde, şark kültürünü egzotik olarak nitelendiren Batı dünyası için olumlu olarak görülen çok eşlilik, bu defa Dernschwam tarafından kötü ve zor olarak tanımlanır. Osmanlı topraklarında erkeklerin savaşmaktan ve para peşinde koşmaktan, aileleriyle ilgilenemediklerini vurgulayarak yine Almanların rahatlarının ne kadar da yerinde olduğunu gözler önüne sermektedir.

Hans Dernschwam'ın burada imgeleştirdiği Türk kadını, daha ziyade beceriksiz bir esir olarak tanımlanır. Elinden hiçbir iş gelmeyen ve hizmetçileri olan, evden dışarı adımını atamayan Türk kadını imgesinin Alman kadınlarına ibret oluşturması istenir.

"Türkiye'de kadınlar Hıristiyan âleminde olduğu gibi serbest değiller. Evlerde kalırlar, yabancılar onları göremez. Hatta köleler dahi evlerde efendilerinin karılarını göremezler. Alışveriş için hiçbir kadın çarşıya pazara gitmez. Evin erkeği veya hizmetkârlar alışveriş yaparlar, aldıklarını bir yağlığa doldurup eve getirirler. Kadınlar, evlerinde cariyeler veya satın alınmış esirler bulundururlar. Bunlar çamaşır yıkar, yemek pişirir ve evin diğer bütün işlerini yaparlar. Hanımlar da avare, tembel tembel otururlar. Hiçbiri yemek pişirmez. Onların başlıca işleri dikiş dikmek veya bir şeyler okumaktır. Başka iş yapmak zaten ellerinden gelmez. Ev idaresinden de habersizdirler. Evlerde fazla bir şey bulunmaz zaten" (Önen, 1987: 179).

Dernschwam, burada Türk kadınını kendi aklı ve iradesiyle hareket edemeyen aciz varlıklar olarak gösterir.

"Türkiye'de kadınlara pek önem verilmediği için onlar camiye gitmezler. Kadınlar anne, baba ve kocalarından öğrendikleri ibadetleri evlerinde yaparlar" (Önen, 1987: 103).

Hans Dernschwam, gezi günlüklerinin bazı bölümlerinde doğrudan kıyas yapar. Aldığı bu notta Dernschwam, Alman kadın ve erkeklerin rahatlıkla birlikte kiliseye gidebildiklerini hatırlatır. Vurgu yaptığı imgeyle ise, sapık Türk erkeği yüzünden, kadınlar en mahrem en kutsal mekanlarda bile ibadetlerini huşu içinde yerine getiremiyorlar mesajını vermeye çalışır.

"Kadınlar camiye gitmezler, evde ibadet ederler. İbadet ederken kadınlar da erkekler gibi aynı hareketi yaparlar. Şayet yaşlı bir kadın camiye giderse erkeklerin en gerisinde arkada bir yerde oturur. Erkeklerin çapkınlığı yüzünden kadınların gidip camilerde erkeklerin arasında girmesine müsaade edilmez" (Önen, 1987:180).

Farklılığı bir renk bir çeşit olarak değil de, gülünç bir durum olarak sunan Dernschwam'ın, gezdiği toprakların zenginliklerine işaret etme çabasının olmadığı görülüyor.

"Kadınlar birbirini ziyarete veya hamama vs. gidecekleri zaman örtünürler. […] İşte böyle, Türk kadınları yüzlerine siyah peçe takarlar. […] Maskeli baloda veya karnaval eğlencesindeymiş gibi bir görünümleri var" (Önen, 1987:180).

Alaycı bir biçimde kadınların kıyafetlerini eleştiren Dernschwam, Türk kadını ile ilgili olumlu bir not da düşmektedir. Türk kadının erkek gibi ata bindiğini ve kadınlara bunu çok yakıştırdığını vurgular. Ancak bunun altında var olabilecek ikincil bir düşünceyi yok saymamak gerekir. Dernschwam, geride kalanlara buradaki

kadınların da cazip yönlere sahip olduğu, onları kendilerine dahil edebileceklerini vurgulamaya çalışır.

"Arkadan da kıçlarının üzerinden sarkan bir torba gibi görünür, öyle ki bu kıyafetleri kadınları çirkin ve şişman gösteriyor.[…] Başlarına sadece beyaz bir örtü örterler ve yüzlerini kapatırlar; yalnız gözleri görülebilir. […] Görenler onları kıyafet balosuna gidiyorlar zanneder. Ya bir şeyh, ya da mezardan çıkmış bir ölü görünümündedirler. […] Türkiye'de kadınlar erkek kıyafeti giyip erkekler gibi dimdik ata binerler. Bu binicilerin kadın oldukları sadece yüzlerindeki siyah peçeden belli olur. Arkalarından bakınca saç topuzlarından tanınabilirler. Doğrusu ata binmek Türk kadınlarına çok yakışıyor. Düğünlerinde İstanbul'da ipek ve kadife elbiseler giyinmiş birçok kadının atla dolaştıklarını gördük" (Önen, 1987:181).

Genelde misafirperverliği ile tanınan Türkler, Dernschwam'ın eserinde evine karısını kıskandığı için kimseyi sokmayan kişiler olarak gösterilir.

"Türkler birbirlerini evlerine davet etmezler. Kadınlarını kimseye de göstermezler. Aynı odada karılarıyla birlikte oturmazlar. Erkekler ve kadınlar ayrı odalarda kalırlar. Erkek ile kadının da bir arada yemek yemesi de yaygın bir adet değildir. Erkekler çalıştıkları yerde yanlarına ne alırlarsa ya da ne varsa onları yerler. Yemek yedikleri yerde de yatar uyurlar. […] Böyle yaşamalarına rağmen, evlerinde fazladan bir köpek besleyemedikleri halde, sanki pek çok servete sahiplermiş gibi cakalarından geçilmez; kibirli ve azametlidirler, kimseyi beğenmezler. Bazıları karılarının dürüst olmadığını, hatta günün birinde ihanette bulunup kötü kadın olmaya mecbur kalacağını bilirler. Onun için birbirlerini evlerine misafir olarak davet etmezler. Karılarını herkesten kıskanıyorlar" (Önen, 1987:181-182).

Dernschwam, burada ve buna benzer notlarında Türkler'in duygusuz, ilkel ve tamamen törelere uygun olarak eş seçtiklerini vurgulamaya çalışır. Yazdığı bu notu, ikaz mahiyetindeki notlarından biri olarak değerlendirmek mümkündür.

"Şehirlerde kadın ve erkek birbirini görmeden evlenirler. Her iki tarafın yakınları veya dostları bir yerde buluşup bu işi hallederler" (Önen, 1987: 182).

Dernschwam, Türklerin fakirliklerinden ötürü ailelerine bakamamalarına rağmen, şehvetlerine yenildiklerinden, çok eşli oldukları imgesine vurgu yapar.

"Bazı erkekler evlerinde köpek beslemeye bile muktedir değilken kalkar 3-4 karı alır. Hâlbuki günlük geliri 5 ile 6 akçeden fazla değildir. Birçoğu da aldığı karıları geçindiremediğinden sefalet içinde yaşar" (Önen, 1987: 184).

Seyahatnamesinde kadın-erkek ilişkisini ele alırken en geniş yer verdiği olgulardan biri de erkek ve kadının evlilikleri ile ilgili olan bölümdür. Evlenme, evliliği yürütme ve çok eşlilik konularını vurgularken gösterdiği örneklerden yola çıkarak genelleştirme yapan Dernschwam, Türklerin ne kadar günahkar olduklarını göstermeye çalışır.

"Bunun için bazı serseri kimseler üç veya dört kadın bulur, bunlar bir arada veya ayrı evlerde otururlar. Erkek zenginse bir köle veya güçlü kuvvetli bir esir satın alır" (Önen, 1987: 144).

Tek eşliliği kutsal sayan Dernschwam, çok eşliliği dini kılıf giydirilmiş bir ahlaksızlık ve nefsani duyguları serbestçe yaşayabilmek adına kullanılan bir yol olarak gösterir.

"Geceleri nöbetle kocanın yanında kalırlar. Bazen de her iki kadın erkekle birlikte aynı yatakta yatarlar. Şayet erkek iki karısını bir arada tutmak istemezse ikisine de ayrı ev tutar ve geçimlerini sağlar. Her ikisine de nöbetle gider" (Önen, 1987:182).

Çok eşliliğe ve boşanmaya örnek verdiği bu bölümde Dernschwam, Türkleri şehvet düşkünü olarak gösterir. Birebir şahit olduğunu söylediği boşanma olayının gerçekten de yanında gerçekleşip gerçekleşmediği bilinmemektedir. Dernschwam bu olaya tanık olsa da olmasa da, anlatırken genelleştirerek kendi düşüncesi doğrultusunda önyargılar yaratır. Ayrıca hak, hukuk ve Tanrı adaletinden uzak olan Türkleri hiç Avrupai bumlamadığını belirtir.

"Şöyle bir olay oldu. Âdet öyle imiş. Eğer erkek karısıyla anlaşamazsa ona kötü bir oyun oynarmış. Dermiş ki Vtzschtalok bosch ossoin (üç talak ile boş olasın!). Yani benden üç kere boş olasın ve ayrılasın! Anlamına geliyor. Bu sözü işiten kadın evi terk etmeye mecburdur ve üç gün eve kocasına dönemez. Kadın başka bir erkekle bir arada kalmayı dener. Ancak bu erkekte onu karı olarak almaya mecbur değil. Üç gün geçince kadın ilk kocasını isterse, koca onu karı olarak kabul edip etmemekte serbesttir. Bu işi birçok serseri kadın ve erkek yaparmış. Şu işe bakın! Karmakarışık bir şey akıl fikir ermez! Orta Avrupa'nın ortasında böyle bir memleket olur mu hiç?" (Önen, 1987:185).

Dünyevi zevklerin peşinde koşan bir millet olarak tasvir ettiği Türklerin davranışlarını Dernschwam, hiçbir biçimde Protestanlık ile bağdaştıramamaktadır. Böylece Türkleri doğrudan öteler.

"Kötü kadınlar da para kazanma hususunda birbirlerine yardım ederler. Bu paralarla gizli gizli şarap içerler. Erkekler de bizzat aracı olurlar. Eğer karılarına, çocuklarına, beslemelerine, uşaklarına ve işçilerine şarap verecek olsalar,

kendilerinin çırılçıplak gezmeleri lazım. Zira onlar için varsa yoksa süslü kaftanları önemlidir" (Önen, 1987:144).

Savaş zamanı erkekler evden ayrıldığında, Türk kadının yaptıklarını anlatan Dernschwam, genelleme yaparak kendi deyimiyle 'kötü Türk kadını' imgesini katılaştırır. Bu notun içersinde birçok uyarı gizlidir. Türk kadınlarıyla evlenmemek gerekir, onlar güvenilmezdir. Erkek evden ayrıldığında gözü arkada kalır. Türk kadınıyla birlikte olan erkeklerin başlarının sıkıntıda olduğunu ve Türk kadını için ihanetin çok kolay hatta keyifli bir şey olduğu vurgulanmaya çalışılır.

"Kadınları özellikle savaş zamanı, bir şeyler yiyip içebilmek için dışarıda kalır ve hamama giderler. Kötü kadınların hepsi de çarşaflı, peçelidir. Bunları tanımak mümkün değil. Evlerinde bir iş yapmazlar, zaten evlerinde bir şeyleri yok. Bu yüzden de İstanbul bir Sodom diyarı ve kötü kadınlarla dolu. Macar kadınlarının bize söylediklerine göre erkek çocuklara kız çocuklardan daha çok göz kulak olmak lazımmış" (Önen, 1987: 144).

"Savaşa gideceğinde silah ve teçhizatını kendisi sağlayacağı zaman da karısını, çocuğunu satılığa çıkarır, sonra onları çalar. Nereye gittiklerini kimse bilemez. Bu herifler için bir oğlan iki kadından daha değerlidir. Karı koca birbiriyle çekişip küfürleşirler. Fakat hiçbir erkek karısını dövmez. Çünkü kadın kadıya şikâyet edebilir" (Önen, 1987: 201).

"Padişah sefere çıktığı zaman yeniçeriler, sipahiler, çavuşlar ve diğer bütün ücretli askerler beraber gidip bir, iki yahut da üç yıl evlerine gelmezler. Bu arada karılar boş ve yalnız kalırlar. Bazıları kötü yollara sapar. Bütün gün hamama giderler; birkaç gün evlerine gelmezler. Köşede, bucakta buldukları yerde şarap içerler. Birkaçı bir araya gelip içlerinde delikanlıların bulunduğu bir eve gider ve orada istedikleri gibi eğlenirler. Kadınların böyle yerlerde oldukları haber alınır ve yakalanırlarsa cezalandırılır" (Önen, 1987: 183).

"Karılarını da, onların da arzuladığı gibi başıboş serbest bırakır. Savaş esnasında uzun yıllar İstanbul'dan uzak kalan bazı Türklerin karılarının başkaları ile evlendikleri de görülmüştür" (Önen, 1987: 185).

Dernschwam'ın iddiası bu örnekle daha da pekişir. Türk bir kadınla evli olan erkek rahatça bir şarap bile içemez. Türklerle evli olanlarının kendi rızalarıyla bu durumda olduklarını yok sayarak kaçamadıklarından kaldıklarını öne sürer.

"Türk (Müslüman) olmuş Almanlar beni ziyaret ettiler. Yanımda şarap içtiler, ama içkili iken karılarının yanına gidemediler. Zira aslen Türk olan karılarının, bunların ağızlarının kokusundan şarap içtiklerini anlayacaklarından korktular. Karılarını çok sevdiklerini söylüyorlar. Hâlbuki Türkiye'den herhangi bir şekilde çıkacaklarından emin olsalar, karılarını ve çocuklarını bırakıp hemen giderler. Viyana seferinde orduya katılıp da kaçan dönmelerin sayısı çoktur" (Önen, 1987: 201).

Birçok yerde anlamadığı veya alışmadığı durumları olduğu gibi kabul etmek yerine, onları tiksindirici bir biçimde sergiler Hans Dernschwam. Genelleştirme yaptığı bir gezi notunda, 'bütün Türk kadınlar' diyerek yeni bir önyargı oluşturma yoluna girer.

"Sarnak (zırnık), tüften daha hafif, siyah bir toprak. Anadolu'da bulunuyor. Uzunca, geniş tuğlaya benzer biçimde dökülüyor. Bunun tanesi yerinde sekiz akçeye satılıyor. İstanbul'da her aktar ve bakkalda bulmak mümkün. Hamamcılar, fahişeler, genç delikanlılar, külhanbeyleri, hatta bütün Türk kadınları kullanıyorlar. Bu şöyle oluyor: [..] Hamamda temizlenmesi istenen kıllı yere sürülüyor. Sürüldüğü yeri yakıyor ancak kıllar derhal dökülüyor" (Önen, 1987: 80).

Bütün olarak bakıldığında bu iki örnek Dernschwam'ın asıl belirtmek istediklerine en uygun kısımlardır. Dernschwam'a göre İstanbul, İncil'de tarif edilen en kötü yere benzetilir. Hans Dernschwam'a göre günahların en beteri burada yaşandığından 'Sodom ve Gomore'[14] benzetmesi yapar. Dernschwam kullandığı bu imge ile İstanbul ve Türkiye'ye kıyametin yakın olduğunu söylemek ister.

"[...], zira İstanbul şehri nüfus bakımından bir krallık gibidir. Bu yüzden de dünyanın her yerinden çok burada ahlaksızlık alıp yürümüştür. Venedik'te, Roma'da da çok fahişelik vardır. Buralarda fahişelik büyük bir utanmazlıkla alenen yapılır. İstanbul'dakiler ise bu işi gizli yaparlar. Yüzleri kapalıdır. Yolda görseler kocaları bile onları tanımazlar. Burası sanki Sodom ve Gomore diyarıdır. Bu yüzdendir ki, yukarıda bahsettiğimiz gibi, kocaları karılarını evlerinde hapis gibi tutar ve başka erkeklere göstermezler" (Önen, 1987: 184).

"Böylesine iğrenç bir adet bu dinsizler arasında hala devam ediyor. Kudretleri arttıkça bu kötü alışkanlığa daha çok yer veriyorlar. Padişahın karısının ve diğer kadınların kaldığı bu kocaman sarayda da ne kadar muhafaza altında olursa olsunlar, aralarında başka türlü bir Sodom ve Gomore hayatı devam etmez mi?" (Önen, 1987: 190).

[14] Sodom ve Gomore eski Ahit'in Tekvin Kitabı'nda sözü edilen günahkâr kentler. İsrail'de, Lut Gölü'nün güneydoğusundaki el-Lisan Yarımadasının güneyinde sığ suların altında kaldıkları tahmin edilmektedir. Ayrıca yazarımız Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun bir eserinin adıdır. Eserde Kurtuluş Savaşı sırasında İstanbul'da yaşayan bir zümreyi ve bu zümre içindeki insanların ilişkileri anlatarak ahlak ve toplum değerlerini anlatır ve sorgular.

5.4. DİN VE DİN ADAMLARI

Dernschwam, din ve din adamları ile ilgili gezi günlüğüne kaydettiği notlarına özel bir özen göstermiştir. Mevcut Türk imgesini küçük düşürücü öğelerle desteklemek istediğinden, başta hayranlıkla bahsettiği camileri sona doğru Babil kulesine benzetir. Geride kalanlara bu yapıtların, kibrin ve benliğin simgesi olduğunu hatırlatır. Camilerin göklere doğru uzanışını sık kullanılan bu dini tasvir ile bağdaştırır. Okuyucusunun dikkatini bilhassa bu Camilerin minarelerinden ezan okuyan hocalara çevirir.

"Çan yerine hoca (muezzin) yahut imam her caminin yanı başındaki yüksek kuleye (minare) çıkar ve sanki aklını oynatmış veya insan ayağı girmemiş ormandaymış gibi bağırır. Bu ses köylülerin tarlada ha hu ho diye söyledikleri bir melodiye benzer. Türkler müzikten anlamazlar. İşte onların müziği ha hu ho dan ibarettir." (Önen, 1987: 101)

Dernschwam'ın kasıtlı olarak alay ettiği çok açıktır. Kendisi hakkında öğrendiklerimizden yola çıkarak onca bilgi ve kültür sahibi bir kişinin, ezanın nedenini ve anlamını bilmediği kabul edilemez.

"Türklerin hocası veya imamı günde dört defa çıkarak hu hu diye bağırıyor. Bir şeyler haykırıyor. Zaten onların başka bir şarkıları, hatta müzikleri dahi yok." (Önen, 1987: 45)

Hıristiyanların en büyük korkularından biri olan dinden çıkartılma konusunu burada örneklendirilir. Üstelik bunu 'hain Türk' imgesini destekleyecek biçimde, kandırılabileceklerini vurgulayarak yapar.

"Türkler dinlerini zorla kabul ettirmekte çok aşırı giderler. Hıristiyanları Müslüman yapmak için her yola başvururlar. Bir sürü laf ve sözle onları kandırırlar. Hıristiyanlar ya İslamiyet'i kabul ederler ya da mallarından mülklerinden olurlar." (Önen, 1987: 104)

"Hıristiyan herhangi bir şekilde şakadan da olsa onların istediği gibi konuşur yahut da beyaz kavuklarını başına koyarsa onu ağızlarından hiçbir zaman düşürmedikleri kelime-şahadet söylemeye mecbur ederler. Bu Allah'ı övgü sözü şöyledir:'fa iffa hillala hack Memede rusullala'." (Önen, 1987:104)

Dernschwam, Müslüman olma düşüncesi taşıyanları da katı bir biçimde uyarır. O dönem içersinde Osmanlı'nın kimseyi zorla Müslüman etmediği bilinir. Müslüman olmayanlar en iyi vergi kaynağı olduğundan, böyle bir zorunluluğun uygulanması anlamsız olurdu. Dernschwam'ın bu iddiası ikaz niteliği taşır.

"Bazı Hıristiyan esirler ise kendi rızaları ile Müslümanlığı kabul edip sünnet oluyorlar. Bu uysallığın sebebi böyle yapınca Türklerin kendilerine iyi davranacaklarını ve onları bir an önce azat edeceklerini ümit etmiş olmalarıdır. Ama bunlar da diğerlerinden ayrı bir muameleye tabi tutulmamış; ömürleri boyunca az yardımla yetinmek zorunda kalmışlardır." (Önen, 1987: 194)

Hans Dernschwam seyahatnamesine kaydettiği bu notlarında Hıristiyan ruhban sınıfına da gönderme yapar. Doğruca Katolik kilisesiyle kıyas yapıyor olması, her ikisinin de Protestanlık için ne denli zarar verici olduğunu anlatabilmek amacını taşır.

"Türklerden bazıları yeşil sarık sararlar. Hâlbuki genel olarak halk beyaz sarıklıdır. Yeşil sarık saranlar İmam soyundan, Harun soyundan kimseler olduklarını iddia ederler ve bununla övünürler." (Önen, 1987: 105)

"Genç hocalar içinde Macaristan'da da olduğu gibi, 5–10 akçe karşılığında yalancı şahitlik yapanlar kolayca bulunur." (Önen, 1987: 109)

"Pek çoğunu şurada burada dolaşıp dilenirken gördüm. Beş para etmezler. Bunlar İtalya'da kendilerini de gratia Sankti Pauli taraftarları olarak tanıtanlar gibidirler." (Önen, 1987:106)

"Öyle ki bunlar, biz Hıristiyanların cennet peşinde koştuğumuz gibi, cehennemin dehşetinden bahsederek telkinde bulunurlar. Her camide vaiz kürsüsü vardır. Kendilerinin de anlamadıkları şeyleri halka söyler dururlar." (Önen, 1987:120)

"İşte bütün bunlar gösteriyor ki, yalnız biz Hıristiyanlarda değil, Türklerde de cehenneme ilk gidecek olan kişiler bu tip softalardır." (Önen, 1987:107)

Matbaanın ortaya çıkması ve incilin yaygınlaşmasıyla din ile ilgili konularda aydınlanan Alman halkına Dernschwam, bu örneklerle halkın değil, din adamlarının bile dinleri ile ilgili bilgilerinin olmadığını göstermek ister. Bilimsel yöntemlerden çok uzak, geçmişten kalan uygulamalarla yürütülen bir din anlayışının ancak cahillikle açıklanabileceğini belirtir.

"Hocalar yeni ayın ne zaman görülebileceğini tahmin olarak bilirler. Fakat bayramın ne zaman, hangi gün, saat ve dakikada başlayacağını bilemezler. Önceden tam bir hesap yapamazlar." (Önen, 1987: 121)

"Zaten Tanrı ve kutsal kitabı hakkında fazla bilgileri yok, zira hocaları da cahil. Bizdeki hırsızları darağacına götüren cahil papazlara benzerler." (Önen, 1987: 118),

"Alay olsun diye Türklere niçin oruç tuttukları ve bayram yaptıkları sorulduğunda sebebini bilmezler. Fakat şu hikâyeyi anlatırlar: Güya Peygamber, çok

sevdiği eşeğini kaybetmiş. Bunun üzerine kendisini kedere kapatarak oruç tutmuş. Sonra da kaybolan eşeğini bulunca çok sevinmiş ve bayram yapmış. Bu bayram Türklerin büyük bayramıdır. Bu bayramdan tahminen iki ay sonra da bir bayram vardır, buna da küçük bayram derler. Ayı görmeden oruç bozmazlar ve Muhammed'in eşeğine üzüldüğü gibi üzgün üzgün dolaşırlar" (Önen, 1987: 121).

6. EVLİYA ÇELEBİ'NİN "SEYAHATNÂME" İSİMLİ ESERİNDE ALMAN İMGESİ VE ÖNYARGILAR

6.1. DEVLET VE ORDU

Osmanlı'nın temel hedefi, Roma İmparatorluğu'na denk olan ve İstanbul'dan yayılan bir imparatorluk yaratmaktı. Bilhassa Sultan Süleyman bu konuda çok ciddiydi. Balkanları ve Macar topraklarını fethettikten sonra Kanuni Sultan Süleyman, ilk defa Kızılelma'yı (alm.: der goldene Apfel – altın elma) zikretti. Eski bir Türk efsanesinin önemli imgesi olan ve değerli, mutlaka ulaşılması gereken hedef olarak algılanan *Kızılelma* bu sefer Sultan Süleyman tarafından Viyana olarak gösterildi.

Alman ZDF kanalının 2005 yılında hazırlamış olduğu "Der goldene Apfel-Die Türken vor Wien"[1] isimli belgeselin yayına hazırlık aşamasında, İlber Ortaylı Kızılelma efsanesini şu sözlerle açıklamıştır:

"Kızılelma Türk tarihinde bir efsanedir. Osmanlı Devleti'nin fetih iradesini simgelemektedir. Önceleri Osmanlılar için eski İmparatorlar şehri Konstantinopolis Kızılelma'yı teşkil etmiştir. Konstantinopolis fetih edildikten sonra, önce Roma akabinde ise Viyana Kızılelma'yı temsil etmiştir. Çünkü Viyana Kutsal Roma İmparatorluğu'na aittir. Bütün imparatorlar orada ikamet etmiştir. Kızılelma efsanesi 18. Yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür."

Evliya Çelebi de seyahatnamesinde sık sık Kızılelma'dan bahsetmektedir. Bu Çelebi'nin hem yola çıkış amacını ortaya koymakta, hem de ortaya koyduğu imgelerin çerçevesini oluşturmaktadır. Çelebi Viyana'ya varışını ve girişini *Seyahatname'*sinde yazıya dökmeden önce yepyeni bir başlık atmıştır. Bu başlıkta ilk defa *Kızılelma* zikredilmektedir.

"Evsâf-ı pây-i taht-ı şehr-i Alman-ı menhûs ve dâru'l-mülk-i çâşâr-ı inpiretor-ı kral-ı Ungurus, ya'nî binâ-yı sûr-ı üstüvâr-ı Sebec, sedd-i Kızılelma-yı hasîn-i kal'a-i Beç" (Evliyâ Çelebi, Seyahatnamesi, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsyonu – Dizini, 7. Kitap, Hazırlayanlar: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, Yapı Kredi Yayınları, 2003: 107).

Evliya Çelebi seyahati esnasında aşağıda sözü geçen kilisenin önüne varınca, seyahatnamesine uzun ve ayrıntılı bir biçimde Kızılelma efsanesinin Sultan Süleyman ile olan ilişkisini şöyle açıklamaktadır:

"Kaçan kim Süleyman Hân sene 936 tarihinde bu Beç kal'asın muhasara edüp bu kule-i bâlâyı döğmeye kıyamayup, 'Âhır ibadetgâh-ı müslimine bânghâne-i Muhammedî olacaktır' deyü 'Bu kule üzre alametim olsun' deyü mezkûr altun topu Süleyman Şah taşrada yapupu içerde krala gönderüp kral-ı dâll dahi ol gece bu altun çanlığın tâ zirve –i a'lâsına koyup anıniçün bu Beç kal'asına bu altun top içün Kızılelma-yı Alman-ı Ungurus derler." (Dağlı v. a., 2003: 107).

Kızılelma diyarına giriş yapan Evliya Çelebi, gördüklerini duyduklarını ve yaşadıklarını bire bir kaydetmeye başlar. Ancak bunu yaparken belirli imge ve bu imgelere bağlı olarak önyargılarla yüklü olduğu görülür. Alman halkından 'gâvur' ve 'kefereler' olarak bahsetmektedir ve bu güzel yerlerin bir an önce iman sahibi Osmanlı'nın eline geçmesi için dua eder.

"Alman-ı bi amân dâr-ı bî-îmandır. Hudâ sâhib-i imâna müyesser ede."(Dağlı v.a., 2003: 97).

Güçlü bir mevki sahibi olması ve yaşadığı devirde Osmanlı'nın hüküm sürüyor olması Çelebi'ye bir rahatlık sağlamaktadır. Gezi notlarında hiçbir şekilde

devletin içyapısına kademelerine vb. girmediği görülür. Osmanlı için ordu önemli olduğundan, seyahatnamesine en fazla ordu ile ilgili birkaç not düşmüştür. Daha ziyade tehdit veya nispetle karşılaştığını düşündüğü durumlarda ortaya çıkmaktadır.

"Der-beyân-ı alay-ı menhûs-ı vâveylâ

Meğer bu alay on bin kadar küffâr ile üç ay evvel Raba'da ceng etdiğimiz yerden gelüp nehr-i Raba'deyü dan çıkarup cümle şühedalarımızın na'şelerin sudan küffârlar çıkarup serlerin tenlerinden cüdâ edüp tuzlayup üç ay kâmil hıfz edüp biz nice Beç'e vardıkda bu ziyâfet gününe müsâdif düşürüp "Elçi paşa görsün" deyü alay ile gelirken hemân elçi paşa bu kârdan haberdâr olup cirid oynar şeklinde mehterhânesin döğerek bir tarafa çıkup gitdikde bu hakîr gulâmalarımla seyr-i temâşâya kaldım (Dağlı v.a., 2003: 122).

Evliya Çelebi seferler esnasında Paşa ile Hıristiyan birlikleri arasında yaşanan bir olayı anlatmaktadır. Bu olayda Hıristiyanlar bir oyun ile kendi düşen askerlerinin kafalarını keserek sanki kendi katlettikleri düşmanların kafasıymış gibi anlatırlar ve büyük bir kutlama yaparlar. Bunun üzerine Çelebi:

"Ammâ bi ol meydân-ı şecâ'at cenginde sizden yigirmi bin hırıistiyan göz göre kılıçdan geçirüp aslâ alay etmedik, ammâ siz fodul hırıistiyanlarsınız karılarınıza tafra içün sehel şey'i bahâne edüp alay edersiniz. Eğer İslâmbol'da sizin elçiniz dahi gerçekden Üstürgon sahrâsında bizim kılıcımızdan kırılanların kelleriyle ve Yedikulle'de ve Tershâne zindânında esîr olan kapdanlarınızla elçinize bir alay-ı azîm etsinler kim Üstürgon'da yigirmi sekiz bin kelle Vezîria'zam otağı önüne dökülüp hiç kelle alayı etmedik" dediğimde cümle kâfirler " si si" deyüp hâmûş-bâş oldular (Dağlı v.a., 2003: 123).

diye not düşer seyahatnamesine. Burada bütün Hıristiyanlara işaret ederek imge üzerine yaptığı genelleme, bir önyargı oluşturmuştur. Anlatılan olayın hakikaten gerçekleşmiş olup olmaması ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Ancak kullandığı abartılı tasvir ve mubahla, ayrıca olayın içerisindeki efsanevi hava olayın

en azından kısmen hayal ürünü olduğunu düşündürür. Bu gibi notlar tamamen kasıtlı ve geride kalanlara yönelik yazılmıştır.

Evliya Çelebi Osmanlı'nın o dönemdeki gücünü ve rahatlığını sık sık dile getirir. Dernschwam'da gözlemlediğimiz korkulu tavır, Çelebi'de hiç yoktur. Elbette sebebi, Osmanlı'nın o dönemdeki gücüne dayanır. Mehmed Paşa ile Viyana'nın kralı arasında geçen bir pazarlığı seyahatnamesine aktarmıştır. Bu notta Kral'ın bir görevlisi paşaya gelir ve Kral'ın kendilerini beklediğini haber verir. Bunun üzerine şartlarını bildiren Paşa karşı tarafın ayağını denk alması gerektiğini şu sözlerle vurgular:

"Der-beyân-ı müşâvere-i mülâkât-ı çâşâr-ı bâ-vakar be-elci Kara Mehemmed Paşa-yı şîrîn güftâr

Eydir: "Baka komsar hoş geldiniz, ammâ ben çâşâra vardıkda kral tahtından enüpbana dîvânhâne kapusuna dak gelirse ve benim omzumu çâşâr öpüp ben anın göğsün öpersem ve Mekke Medîne pâdişâhının nâmesin öpüp başa koyup nâme-i hümâyûnda ve fermân-ı vezîrde olan ahidnâme {mizin} kavl-i karârından ziyâde teklîf-i mâlâ-yutak etmezlerse huzûr-ı çâşâra varup buluşurum ve illâ yok derse bi Rabbi Ka'be ve bi-hakkı Hazret-i Muhammed aleyhi's selâm pâdişâhıma ahvâlimi arz ederim. Sizin elçinize dahi İslambol'da rağbet etmeyüp cefa ederler" deyince başkomsar eydir:

"Behey sultânım siz ne aceb hâm seyvdâya düşmişsiz?Bu yedi kral çâşâr-ı bâ-vakar şehinşahına bu teklîf-i mâlâ-yutâkı bir elçi paşa karındaşınız etmemişdir." (Dağlı v.a., 2003:111).

Çelebi seyahatnamesinde askeri donanıma da vurgu yapar. Bir bölümünde bizzat müşahede edebildiği ahşap toplardan bahseder. Burada herhangi belirgin bir imge kullanılmamıştır. Ancak yazdıkları ve tarif ettikleri geride kalanlara önemli bilgiler verir. Topların savaş esnasında ne gibi avantajları ve ne gibi dezavantajları

olduğunu ayrıntılı bir biçimde yazmıştır. Bu da savaşılacak düşmanın mühimmatı ile ilgili gerekli mercilere yeterli bilgi anlamına gelir.

"Der-beyân-ı eşkâl-i ibret-âsâr-ı musanna' ağaç top

Bu cebehâne içre dağlar gibi ağaç toplar var kim her birine âdem sığar ve kırkar ve ellişer ve yüz vukıyye taş atar ağaç topların envâ'ları var kim hadd [ü] harsların Hudâ-yı Bîçûn bilir, ammâ cümlesi kara ağaçdan ve palasanta ve dişbudak ve çemşîr ve sarma ağacından toplar (Dağlı v.a., 2003: 121).

Viyana'nın ne kadar önemli bir yer olduğunu defalarca vurgulamak ve okurlarının aklına yerleştirmek isteyen Çelebi, başka kralların ve imparatorların da gözünün burada olduğunu seyahatnamesinde yazar. Bu ifadede kullanılan imgeler ise Osmanlı'ya "elini çabuk tut " çağrısı yapmaktadır. Yine önemli bir bölümde İsveç Kralı'nın ne kadar ağır bir yemin ettiğini Çelebi şu sözlerle aktarır;

"Anıniçün İsfaç kralı bir dolu kâse şarâb zehr-i nâbı nûş edüp eydir: "Bu tâc taht-ı İskender dedemin tahtı bana harâm olsun, Nemse'nin Beç kal'asındaki İstifani manastırındaki mâla mâlik olmayınca bu devlet-i İsfaç bana ve evlâdlarıma harâm olsun", deyü ta'ahhüdler eder, ya'nî tâ bu mertebe mâl-ı bî-hadd [ü] bî-pâyân var bir deyr-i mu'azzamdır. (Dağlı v.a., 2003:104).

6.2. SOSYO-KÜLTÜREL YAPI

Sosyo-kültürel yapı olarak Evliya Çelebi yaşanan yerleri, insanların kıyafetlerini, hamamları ve kiliselerdeki ayinlerin tasvirine ağırlık vermektedir. Hayretini ve beğenisini gizlemez. Çelebi için önemli olan Viyana'nın tüm güzelliklerini ortaya koyarak cazip hale getirmektir. Onun vurguladığı imgeler ve önyargılar, gâvurluk ve alışmamış olduğu geleneksel veya dini ritüellerle sınırlıdır.

"Ve cümle sarâyın der-i dîvaârlar[ı] nükûş-ı bûkalemun hâlîceler ile müzeyyendir. Bu dîvânhânelerin ve cemî'i menhûshânelerin zemîninde hâlîçe ve kilimleri ve bûriyâ pâreleri döşenmeyüp cümle halîçeleri dîvârlarda gerilidir. Ve zemînî eyle hurde ruhâm taş döşelidir kim gûyâ kâr-ı füsûrkâr-ı Hindistân'dır kuş gözü kadar taş ile nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn ahçâr-ı zî-kıymetlerin içinde pîrûze ve mercân ve seylân ve akîk u yemenî ve balgamî ve yeşim ve billûr döşenmiş dîvânhânelerdir (Dağlı v.a., 2003:117-118).

Padişahların saraylarına kıyas yaparak bir şatonun içini tarif eden Evliya Çelebi, her gördüğü güzelliği cıvıl cıvıl, rengârenk gibi tanımlarla resmeder. Bunu yaparken kendinden olmayanı gâvurlar diye betimlemekten çekinmez.

"Cemî'i kafirler siyah rokla esbab geyüp başlarına Eflatun şapkası geyerler, amma bunun hukemaları beyaz sadeler geyüp başlarına telatin ve güderiden yedi terk bir gûne takye geyüp elleri dâ'ima eldivandan çıkmaz, zîrâ elleri dâ'ima yumuşak olup ehl-i derdin nabzına yapışdığı sâ'at elbette derdini bilüp ana göre ilâç ederler." (Dağlı v.a., 2003: 108).

Kıyafetlerinin renksiz olduğunu tuhaf karşılayan Çelebi, Almanların eldiven kullanmalarını da komik olarak vurgular. Ancak hekimlerin işlerinin ehli olmaları ile ilgili hayranlığını açıkça ortaya koyar.

"amma bir garip temaşadır kim bu hamama girern keferelerin ihtiyârları beyaz fota kuşanırlar, ammâ ne kadar dilberân-ı sıbyahları var ise cümle uryân hamama girüp beyaz billur-misal tenleri var kim gûyâ vücudları pâlûde-i ter gibi dir dir ditrerler. T şol mertebe nerm ü râm şahme gibi yumuşak vücûdları vardır. Cümlesi geysû-yı müşkbârların çîmender- çîm mergûle edüp hamamda zevk u safâ ederler (Dağlı v.a., 2003: 101).

En çarpıcı notlarından biri olan hamam bölümü ile Çelebi, Osmanlı'ya Viyana'nın ne kadar çok cazip yönleri olduğunu göstermek ister. Sanki eski yunan tablolarındaki cennet bahçelerinin hamamlarını tarif eder. Bu ve buna benzer imgelemelerle Çelebi adeta işgale değer yerlerin haritasını çizer.

""Hoş-avâz âlem-i ervâh sadâsıdır demişler" deyü hâlâ Nemse papasları böyle deyüp erganon çalarken cümle bıtrîkân u ruhbânân makam-ı rehâvîde erganon çalup Zebûr ayetlerin okurlarken mezkûr körükler üzre tavâşi gulâmlar dahi iki körükler üzre onar aded gulâmlar hoş-âvâz hoş-elhân ile müselsel Zebûr âyetlerin rehâvi makâmlarında gûna-gûn tahrîrat ile tilavet etdiklerinde âdemin ciğerleri hûn, dîdeleri eşk-i nîlgûn ile pür olur.

Amma gerçi Nemse Zebûr âyetlerin okurlar, ammâ Hazret-i Dâvûd'a kıbel-i Hak'dan nâzil olduğu gibi lisânı (---)(---) üzre değildir, Nemse küffârı lisânına tercüme etmişlerdir kim mahallinde tahrîr olunur yakında, ammâ bu erganon gerçi Deccâl sadâsı gibi bie mehîb ü mûhiş sadâ-yı çiğer delendir, zîrâ âdemin cümle vücûdındaki tüğleri ülperir (Dağlı v.a., 2003 : 105).

Kilisede yaşananlarla ilgili birçok buna benzer not Seyahatnamede geçer. Burada kilisede olanları anlatırken betimlediği duyguları açıkça ortaya koyar. Çekinmesini gerektiren bir durum yoktur. Çünkü buna benzer duygusal dini olayları şeytanın aldatmacaları olarak görür ve gösterir. Asıl önemli olan eski ayetlerin hala biliniyor olmasıdır. Bu da Çelebi'ye göre gâvurların daha çabuk İslamiyet'e adapte olabileceklerinin bir göstergesidir.

Mısırdaki al – Atarin camisiyle ilgili bir not düşer. Camide çok değerli kitapların olduğunu ancak bakımsızlıktan sadece kitaplar değil, caminin bile kullanılamaz hale geldiğini vurgular. Viyana'da ise gördüğü kitapların kütüphanelerin hayranı olmuştur. Akabinde bir önyargı yaratır ve şu imgeyi sunar: "Müslümanların kitap sevgisi çok azdır."

"Cum'a namâzına haftada bir kere bu câmi'e varan mezkûr Kitabullahları yeyen güvelerin ve kurdların ve fârelerin saâların istimâ' edüp bir ümmet-i Muhammed demez kim: Bu kadar Kitâbullah telef oluyor, buna bir çâre edelim" demek ihtimalleri yokdur, zîrâ Kitabullahlara kâfir kadar mahabbetleri yokdur. Hemân Allâh ol câmi'i bu deyr gibi amâr edüp hüddâmları ve hâkimleri ol gârib cami'e merhamet nazarıyla nazar edeler (Dağlı v.a., 2003: 103-104).

Evliya çelebi çok ender de olsa bazı çirkinlikleri de vurgular. Bilhassa düşman bildiği ve hedef göstermek istediği olay veya kişilere kötü ve çirkin imgesini damgalamaktadır. Böylece geride kalan okuyucusu, fikrini oluştururken yönlendirilmiş olacaktır. Seyahatnamesinin bir yerinde Viyana Kralının çirkinliğini yaklaşık üç sayfalık bir metin ile tarif eder. Bölüme başlı başına bir isim veren Çelebi, *"Sapkın Kral'ın çirkinliği"* başlığı altında hem iç, hem de dış çirkinliğini uzun uzun tarif eder.

"Der-beyan-ı çehre eşkal-i bedlikâ-yı aceblü-yi kral-ı dâll-ı kerîhü'l-manzar

[...]ammâ Cenâb-ı Bârî bunun için gerçi insân deyü halk etmişdir, ammâ orta boylu inve miyânlu ol kadar mülahham ve mücessem değil ve ol kadar kadîd-i mahz dahi değil [...] uzun çehreli ve kulakları oğlancıklar pabucu kadar büyük kulaklı ve burnu bir koruk kadar kırık yarım akçe tahtası gibi yahud Mora batlıcanı kadar büyük kırmızı burunlu ve burunun deliklerinde üçer parmak sığar vâsi' burnu deliklerinin içinden otuz yaşında yiğidin bıyığı kılları gibi burnu deliklerininden bıyıkları çıkup dudağı bıyığına karışmış karış moruş olmuş siyah fos bıyığı var kim tâ kulaklarına varmış.

Ve dahi dudakları gûya şütürleb gibi dece dudaklı ve ağzına bir somub sığar ve dişleri kez3alik iri beyaz deve dişleri var, ammâ kaçan kim söze gelse hemân ağzından ve deve dudaklarından ağzının salyaları gaseyân eder gibi galeyân u ceretân ederken yanında pençe-i âfitab gılmanları ağzından akan salyaların bir gûe havlı dokunmuş kırmızı makremler ile ağzının suyun silmededirler. (Dağlı v.a., 2003: 116).

Bu ve buna benzer tasvirlerle Çelebi, üç sayfa boyunca düşman mahallini tarif eder ve "öteki" imgesini katılaştırır.

Bazı Almanların tembelliklerinden bahsetmek isteyen Çelebi, seyahatnamesinin bir bölümünde şu sözleri söyler;

"Ammâ halkı zirâ'at edici değildir. Cümle çerçi ve boncukcu ve bıçakçı ve kuyumcudur ve çoğu bî-kaydtembelân-ı Hôrâsan gibi elleri eldivandan çıkmayup ayş-ı işrete meşguller olduklarından vilâyetleri ekserî zamânda kıllet üzeredir, zirâ dâ'ima şehri âdem deryâsıdır (Dağlı v.a., 2003: 124).

"Kâmil üç yüz aded sâz u tabl ve nakâre vü nefîr ve gûnâ-gûn mizmerâtlardır kim ne diller ile ta'bîr ve ne kalmelerle tahrîr olunur, ancak semâ'a mevkûfdur. Ve dahi bu mısrâ' kim

Şenîden key buved mânend-i dîde[15]

dediği gibi görmeğe muhtâc bir vacibü's-seyr erganondur (Dağlı v.a.,2003:104.)

6.2.1. Kadın-Erkek Açısından

Çelebi'yi Viyana seyahati boyunca en çok şaşırtan, kadın figürüdür. Hz. Meryem'e olan saygı ve sevginin kadınlara da yansımış olmasını hayretle karşılayan Çelebi, daha seyahatinin başlarında Viyana'yı *"Kadın'ın Şehri"* olarak adlandırır ve bunu şöyle açıklar:

[15] *İşitmek nasıl görmek gibi olur?*

"Der-medh-i varoş-ı Firav

Bu dahi kızlar vilâyeti demektir. Hakkâ ki cümle kızları nâz u na'îm ilr alaya karşu çıkup gûnâ-gûn pençe-i âfîtâbe bânû-peyker Nemse kızları var kim gören benî âdem elbette ta'şşuk etmesi mukarrerdir ve ekseriyyâ manastırlarında cümle Hazreti İsa içün keşişe olmuş kızlar var kim her biri birer bânû-yı zamaneye mânend kızlardır (Dağlı v.a., 2003: 87).

Burada imgeleşen olgu şudur: "Yazık onca güzel kıza sapkın bir inanış üzere manastırlara kapanmışlar. Oysa buraya İslamiyet getirilse kızların tümü kurtulur."

Evliya Çelebi kadınlara karşı gözlemlediği farklı tutumu doğrudan imgeleştirmiş ve 'bu ve bütün gavur ülkeleri' ifadesiyle bir önyargı ortaya koymuştur. Kadınlarla yakın ilişkilerde bulunulması ve onların da söz sahibi olmalarını Hz. Meryem'e olan bir hürmetten kaynaklandığını düşünmektedir.

"Garâ'ib ü acib: Bu diyârda bir aceb-temâşâ gördüm. Kaçan yolda bir avret giderken kral ol avrete râst gelse eger at ile ise kral at başı çeküp andan avret geçer, eger ç^şâr piyâde ise yine kral bir avrete râst gelirse el kavşurup durur. Avret kralı selâmlayup kral dahi başından şapkasın çıkarup avrete ta'zim edüp avret güzer etdikten sonra kral geçer. Garîb temaşadır. Bu diyarda ve garî kafiristanda söz avretin olup Meryem Ana aşkına avrete ta'zîm ü tekrîm ederle. (Dağlı v.a., 2003 : 124).

Çelebi, Osmanlı toprakları içerisinde alışmış olduğundan çok farklı olarak kadınların da erkek cemiyeti içerisinde içki kullandıklarını, sohbete katıldıklarını ve buna eşlerinin müsamaha gösteriyor olmasını hayretle karşılar. Ayrıca bütün gavur ülkeleri diyerek yine genelleştirip şu sözleri seyahatnamesine ekler;

"Ve âb [u]hevası latif olduğundan mahbûb u mahbûbesi memdûhdur. Hattâ erleri ve avretleri birbirlerinden kaçmayup bizim Osmanlı ile avretleri bir yerde oturup ayş [u] işret etdükde kocası bir şey demeyüp kapudan taşra gider, ayb

değildir, zir3a bu kafiristanın cümlesinde hüküm avretindir. Tâ Meryem Ana'dab berü âyîn-ı bedlerin böyle olagelmiş dir. Ammâ bu şehrin kefereleri gâyet ankâ bâzergânları ve garîb-dost muğanları ve muğ-pîçeleri vardır (Dağlı v.a., 2003: 89).

Evliya Çelebi sSyahatname'sinin birçok yerinde Alman kadınların güzelliklerinden ve özelliklerinden bahseder. Ancak bir notu vardır ki, çok ayrıntılı olarak Türk kadınıyla Alman kadını arasındaki farkı, kıyafetlerinden başlayarak şu biçimde gezi günlüğüne aktarmıştır:

"Der-beyân-ı kıyâfet-i kabâ-yı nisvân

Bunlar dahi merdaneleri gibi zerlerine siyâh ve guna-gun çukadan yensiz nigendeli rokla geyerler, amma içlerine dîbâ ve şıb ve zerbaf ve guna-gun akmişe-i fahire zerduz ve çerkab fisdan geyerler.[…] asla don geymezler. […] Lakin bakire şekilli olan kızlardan mâ'adâ kalim olan avretlerin cümle sîneleri uryandır kim beyaz kar gibi berrak sineleri var.

Amma hikmeti Hudâ bu diyar zenânelerinin memeleri Rûm nisvânı emcekleri gibi tulum kadar memeli değildir. Cümle turunç kadar küçük emcekleri var, ammâ yine evlâdların ziyadesiyle süd ile beslerler. Ve âb [u]hevâsının letafetinden cümle nisvânları sâhib-i cemâl ve latîfü'l-i'tidâl hûb- manzar ve perî-peyker hadden efzûn ve adedden bîrûn şems-i tâbân-misal hüsn ü cemâl ve pür kemâl sâhiblerikızlar var kim her cünbüş ü harekâtları ve reftâr [u]güftaârlar âdemi hayân eder (Dağlı v.a., 2003: 124).

6.3. DİN VE DİN ADAMLARI

Din imgelerinin kullanıldığı notlarda Evliya Çelebi, Hıristiyanlığı hiçbir şekilde tehdit edici unsur olarak görmemektedir. Tek endişe edilmesi gereken durum Hıristiyanların birlik anlayışıdır. Onu da zaten Osmanlı o devirde engellemiş durumdadır.

"Meğer bir azîm küme olup ol zamân gidüp gelir ve birbirleriyle harbe ucıyle söyleşirler ve yine birbirlerinden geçmezler zîrâ "El-küfrü milletün vâhide[16]*dir. Lâkin Nemse'nin devleti kalındır (Dağlı v.a., 2003: 86).*

Protestanlığın Katoliklere karşı bir güç oluşturduklarından bahseden Çelebi, buna aldanmamak gerektiğini, zor zamanlarda Hıristiyanların aralarındaki sürtüşmeleri unutarak birlik olabileceklerini vurgular. Buradaki imge, Batı'nın birlik düşüncesini özümsemiş olmasıdır.

"[...] ve halkârî kâhlar ve murassa'-misâl dîvânhânelerin cümle iki kere yüz bin pençeredir deyü başdefterdâr nakl etdi ve sahîdir anlarda da kizb-kelâm olmaz (Dağlı v.a., 2003: 99).

Çelebi ortak yönleri de vurgular. Bunlardan bazıları dini inançların ortak yönleri, yalan söylememek, hırsızlık yapmamak, günah işlememektir.

Ancak hemen akabinde papazların ne kadar kötü kişiler olduklarını gösteren imgeler ortaya sürer. Kiliseler ile ilgili hayranlığını da şeytanın yapıtları olarak göstererek hedeflediği imgeleri oluşturur.

16 Küfür tek milletdir.

"Der-alâmet-i bî-medh-i kenîse-i râhibân-ı kıssîsân

Cümle üç yüz altmış altı aded düyur-ı bıtrîk u mitrepolid kân-ı ânîd-i pelîd-i papasândır, ammâ altmış altısı manastır-ı azîmlerdir kim her biri birer kral-ı dâllerin nâ-hayr-ı bed-âyînhâneleridir (Dağlı v.a., 2003: 103).

Çelebi, dini unsurları da merak eder. Ziyaret ettiği bir kilisede duvarlardaki resimler ilgisini çeker ve görevlilerden biriyle bu konu ile ilgili konuşmaya başlar. Ancak konuşmalarından aktardıklarında bir taraf oluşturur. Söylenenleri muhtemelen yumuşatan Çelebi, yine geride kalan okuyucusunu düşünerek notlarını alır ve sanki görevli şöyle demiş gibi yazar:

"Hâşâ sümme hâşâ sizin ne çok tanrınız var kim her birine başlarınızdan şapkalarınızı çıkarup tapup secde edüp geçersiz" dediğimde anlar eyitdi:

Hâşâ bunlar bize tanrı ola. Allâh seni ve bizi yaradan bir bî-zevaldîr kim ruhullahdır. Hâşâ biz bu sûretlere tapup ibâdet ideyiz ve bunlardan oğul kız ve ni'met ü devlet-i dnya ve ömr isteyeyiz. Ancak peygamberimiz Hazret-i İsâ ve havâriyyunların ve sonraki gelen evliyâlarımızın ve sâhibkıranlarımızın ve hayrat sahibi padişahlarımızın suretleridir kim görüp ta'zîm ile hayr du'a edüp cümleden ziyâde Hazret-i İsa Nebi'ye ziyâde ta'zim ederiz, zira ruhullahdır.

Bizim dinimizde sûret yazmak câ'izdir, zira papaslarımız vaz'[u] nasihat ederken sizin şeyhleriniz gibi halka hüsn-i ta'bir ile anlatmak müşkil olup tasvirler ile peygamberleri ve evliyaları ve cenneti bu cemâl tarafı sûretiyle yazup anladırız ve cehennemi böyle zebaniler ile ve ateş-i sa'ir ile ve nâr-ı hamîm ile nakş edüp celâl tarafın yazup papaslarımız halka 'Korkun Allâh'dan' deyü va'a ederken bu sûretleri gösterir. Yıhsa bunlara bir ibâdet etmeziz", deyü cev3ap etdiler (Dağlı v.a., 2003: 105).

Evliya Çelebi Hıristiyanların İslamiyet'te olduğu gibi Allah rızası için değil de Hz. İsa rızası için hayır işlediklerini vurgularken, Hz. İsa'yı Allah eş koştuklarını heyecanla şu biçimde belirtir;

"Netîce-i kelâm kefere-i müsteskî onuncu gün cmle emrâz-ı muhtelifeden halâs olup günden güne ifâkat bulup yigirminci günde ayağında ve kollarında delinen yerleri eyi olup reng-i rûyi hamret üzre olup cerrâha bir kîse guruş verüp dâru'ş-şifaya beş kîse İsâ aşkına vakf edüp vilâyetine gitdi (Dağlı v.a., 2003: 109).

Evliya Çelebi seyahatnamesinin başında kralın bir bahçesinden söz eder. Bu bahçede kral her tür hayvanı toplamıştır. Çelebi bahçenin güzelliği karşısında şaşkınlığını gizlemez. Bütün ayrıntılarıyla bahçeyi ve gördüğü her hayvan türünü tarif eder. Ancak sonunda bu ve buna benzer bahçeleri kutsal kitapta "İrem" olarak tarif edilen bahçeye benzetmekte ve bu imgeyle bir nevi ikaz gerçekleştirmektedir. Kuran'ın 89. suresine işaret ederek bu tür güzelliklerin eninde sonunda sapkın ellerde kaldıkları müddetçe yok edilmeye mahkum olduğunu vurgular (Kreutel, 1987 : 217).

7. ESERLERİN İMGE VE ÖNYARGI BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Her iki eser birbiriyle karşılaştırıldığında yazılış bakımından Hans Dernschwam'ın eseri de Evliya Çelebi'nin eseri de çok düzenlidir. Her iki seyyah da yazılarını küçük alt başlıklar altında toplamışlardır. Mekan ve zaman değişiklikleri mutlaka belirtilmiştir. Evliya Çelebi karşılaştığı kişilerin neredeyse tümünü ismen tanıtırken, Dernschwam ancak anlattığı olaylar çerçevesinde önem arz eden kişileri ismen kaydeder.

Dernschwam, Çelebi'ye ayrıntılara daha çok önem vermektedir. Örneğin bir köprünün ayağını ölçer ve bunu üç metre elli yedi santim olduğunu belirtir. Buna kıyasla Çelebi, mübalağa daha açıktır. Viyana'nın altı yüz adet kilisesi olduğunu söyler. Çelebi'nin bu tür ifadeleri nedeniyle Seyahatname'sine şüpheyle yaklaşılmıştır.

Her iki çalışma da tarih, mekân ve zaman olarak verilere sahiptir. Bahsi geçen kişi ve yer isimleri tarihte gerçekten yer almış, coğrafi açıdan tespit edilmiş mekânlardır. Sadece Çelebinin bazı binalar ile ilgili verdiği rakamlarda sorun tespit edilmiştir. Dernschwam'ın bahsettiği bazı mezar taşları da günümüzde tespit edilememiştir.

Hans Dernschwam'ın da Evliya Çelebi'nin de eserlerinde birçok imge ve önyargıya rastlanmaktadır. Bunları karşılaştırmak için önce tekrar iki yazarın/seyyahın yola çıkış maksadını ele almak gerekmektedir.

Luther etkisi altında kalmış Dernschwam o zamanlar bir ayrıcalık olan doğu seyahatine, yeniyi keşfetmek için çıksa da içinde şeytanın oyununa gelmemesi gerektiği bilgisi yatmaktadır. Yazdıklarının döndüğünde okunacak ve dolayısıyla benimsemiş olduğu inanç dünyasınca kabul görecek, hayret uyandıracak ve farklı bulunması gereken olguları vurgulanmaktadır.

Doğuda İslamiyet var. İslamiyet'in olduğu yerde cahillik, yoksulluk, sapkınlık ve vahşilik var. Yazdıklarının içersinde bu unsurlar mutlaka bulunması gerekiyor. Eğer gördüğü yerleri kendi geldiği yeren daha güzel daha üstün olarak aktarırsa Luther'in o çok ikaz ettiği şeytana uymuş ve günaha düşmüş olmaktadır.

Buna kıyasla Evliya Çelebi'nin yola çıkış nedeni ise yeniyi bulmak, sahip olmaya değerli olanı vurgulamak, bolluk, bereket, güzellik gibi gördüğünü kaydetmektir ki geride kalan okuyucusuna gördüğü yerler cazip gelsin.

Yine de Evliya Çelebi de Allah'ın adıyla yola çıkmaktadır ve 'Gavur' ülkesi olarak vurguladığı yerlere gittiğinde dünyevi güzelliklere kanmaması gerektiğini, bunların şeytanın birer oyunu olduğunu vurgulamaktadır. Bu açıdan Dernschwam ile örtüşmektedir.

Tarihi ve sosyo-kültürel arka planlarının doğal bir sonucu olarak Dernschwam ülkesini koruma ve gelecekte olması ihtimal durumlardan ikaz etmekteyken, Çelebi ise Osmanlı İmparatorluğunun genişlemesi daha zenginleşmesi ve büyümesi adına gördüklerini en cazip şekilde anlatırken Hıristiyanlığı da yermektedir. Bilinçli oluşturulan imgelerin yaygın önyargılara dönüşmeleri çok daha köklü ve sert olmaktadır.

Dernschwam öncelikli olarak Osmanlı/Türk'ü bir bütün olarak ele alıyor ve her bünyesini incelemeye koyuluyor. Bunu yaparken devlet ve ordu yapısına ağırlık veriyor. Devletin ve ordunun nasıl işlediğini, eksikliği zaafları, gücü tehdidi nerden geliyor anlatıyor. Bunu yaparken kötüleyerek, küçümseyerek betimlediği olgular dolgu malzemesi olarak önyargıları oluşturmaktadır.

Almanya'daki insanları korkutacak, endişelendirecek, bir an önce korunmaya başlamaları için ürkütecek biçimde tanımlıyor. Evliya Çelebi ise tam tersi geride kalanlar için cazip, mutlaka gelip görülmesi hatta elde edilmesi gereken diyarlar olarak tarif ediyor. Çelebi orduyu zayıf ancak devlet yapısını düzenli ve mantıklı bulduğunu tarif etmektedir.

Yine de her söylediğinin ardından elbette kendi sistemlerinin daha iyi olduğunu her ikisi de özellikle vurguluyor. Bunu yaparken de karşı tarafındaki sistemin şeytan işi kötü ve sapkınlıkla bağlantılı olduğunu gezi günlüklerine kaydetmektedir.

Seyyahların ikisi de kültürel sosyal düzene dahil oldukları için farklı şekillerde notlar alıyorlar. Dernschwam hiç memnun olmadığından sürekli her yerin pis olduğundan, düzensiz, çirkin ve fakir olduğunu vurguluyor. Çelebi ise temizlikten, güzel insanlardan, temiz havadan, ihtişamlı saraylardan ve yapıtlardan bahsetmektedir.

Sosyo - kültürel açıdan her ikisi de kadın erkek ilişkilerini vurguluyor. Elbette her ikisi bu konuya inanç penceresinden bakıyor. Evliya Çelebi için kadınların rahatlığı, ortak mekanlarda bulunmaları, giysileri ve söz sahibi olmaları Meryem anaya olan saygı ile alakalı iken, Dernschwam için ise kadın-erkek ayrımı, peçeler, haremler ve buna benzer muammalar rahatlıkla günah işlemek için biçilmiş kaftanlar olarak gösterilmektedir.

Dernschwam İstanbul'u Sodom ve Gomor'a benzetirken, Çelebi Viyana'yı cennet kokulu bahçe gibi tarif ediyor. Anlam verilemeyen ve bilgi eksikliğinden dolayı yorumlanamayan durumlar o an duruma göre uyarlanıp ana hedefe uygun biçimde uyarlanmakta.

Dernschwam kadınların kıyafetlerinden bahsederken mutlaka kendi kafasındaki Lutheran kadınların gri kapalı kıyafetlerini esas alıyor. Buna uygun olarak imgeler sunuyor. Oysa Çelebi Viyana'ya gittiğinde imgelediği kadınların Lutheran kadınlarla alakası olmadığını belirtmekte.

Dernschwam sade, gösterişten uzak kıyafetleri özümsemiş olduğundan renkli dokuma ve basma fistan şalvarları soytarıca buluyor. Öteki yandan Çelebi kıyafetlerle ilgili sadece belli başlı şeyleri vurguluyor. Topuklu ayakkabı ve eldiven

giymelerini yadırgıyor. Bu yadırgama yine kullanım sebeplerinin aslı bilinmediğinden gerçekleşmekte.

En önemli vurgular yine Din konusunda yapılıyor. Dernschwam İslamiyet'ten korkutmak isterken Çelebi Hıristiyanlığı acınası bir sapkınlık olarak gösteriyor. Ancak seyahatinin Allah adına yapılan bir yolculuk olduğunu günlüklerinin başında her iki seyyah da belirtiyor. Her ikisi de karşı ülkede yaşacakları imtihanlara karşı şeytanın vesvesesinden, şerrinden Tanrılarına sığınıyor ve korunma talep ediyorlar. Hatta Çelebi gezi günlüğünün başından sonuna kadar Almanlar olarak değil gavurlardan bahsetmektedir.

Her iki seyyah da din adamlara vurgu yapıyorlar. Dernschwam Almanya'daki Katolik adamlara göndermeler yapsa da yine de o en kötü bulduğu Hıristiyan din adamlarından daha kötüdür imamlar, hocalar. Çelebi ise papazları ve manastırlara hapsolmuş pederlere acıyarak bakıyor. Onları sapkın olarak tarif ediyor. Acilen Müslüman eline geçirilmesi gereken yerler, insanlardan bahsetmekte.

Farklılıklarıyla ortaklıklarıyla her iki seyahatname de karşı ülkeyi, farklıyı, kendinden olmayanı öncelikli olarak kötü, sakınılması ve değiştirilmesi gereken olarak gösteriyor. Bilinçli veya bilinçsiz yapılan bu betimlemeler yani imgeler da önyargıları oluşturuyor. Bu önyargılar yani önyargılar günümüze kadar aktarılıyor. Bir daha kurtulması imkansız etiket gibi yapışıyor ve yargılamamızda yönlendirici oluyor.

Eser günlük tarzında kaleme alındığı için bazı günlerin anıları daha geniş ve daha ayrıntılı yazıldığı halde bazı günlerin izlenimlerinde daha kuru ve kısa ifadelere yer verilmiştir. Bunun içindir ki eserde anlatılan yerlerin bir iki kez tekrarı ile karşılaşılmaktadır. Seyyahın İstanbul'da geçirdiği rahat günlerinde yazdıkları ile yolculukta yorgun saatlerde veya çok dar zamanlarda yazdıkları arasında farklılıklar gözlenmektedir.

Seyahat notları arasında yer alan Latince ve Yunanca kitabelerin kopyalarının seyyahın kendi elinden çıktığı yazım üslubundan da açıkça belli olmaktadır.

Öte yandan seyyahın, özellikle ekonomi ve kültür tarihi ile ilgili başta paralar ve ağırlık ölçüleri olmak üzere her türlü ölçü, çeşitli gıda maddelerinin fiyatları vs. hakkında verdiği bilgilerin de çok değerli olduğunu burada belirtmek gerekir. Seyyahın bunlar hakkında ne kadar doğru ve güvenilir bilgiler verdiği de; iyice emin olmadığı sayı ve ölçü gösteren rakamların yerlerini boş bırakmış olmasından açıkça belli olmaktadır.

Dernschwam'ın, diplomat veya tarihçi olmadığı halde yeni yerler tanımayı kendisine hedef edinmiş bir kişi olduğunu göz önünde bulundurursak; başarısı inkâr edilemez.

O dolaştığı ülkelerde gördüklerini ve duyduklarını aktarmakla ve maddi kültür verileri hakkında bilgi vermekle yetinmemiş; yukarda da belirttiğimiz üzere pek çok kitabeyi şekil, yazı ve rakamsal olarak not etmekle de kalmamış; çeşitli sanat, tarım ve ticaret faaliyetleri için kullanılan araç ve gereçleri çizimlerle göstermiştir. Ayrıca tarihi mekânların krokilerini de çizerek belgeleme alanında başarılı çalışmalar yapmıştır.

Seyyahın günlüğünü diğer seyahatnamelerden ayıran en belirgin özelliğin, gördüğünü belgeleme gayreti olduğunu da unutmamalıdır. Seyyahın, seyahat esnasında en geniş ve en detaylı şekilde, önemsiz sayabileceğimiz küçük şeyleri dahi dikkate alarak aktarması seyahatnamesini daha da değerli kılmaktadır. Dernschwam, Osmanlı toprakları hakkında topografik bilgiler de vermekten kaçınmamıştır. Dağ ve tepelerin tahmini yüksekliklerini, varılan dere, nehir ve köprülerin uzunluk ve genişliklerini hatta sivil ve dini yapıların boyutlarını da rakamlarla ifadelendirmiştir.

Aynı zamanda ticaretle de uğraşmış olan seyyahın, gıdaların fiyatlarını, kullanılan paralar ve bunların piyasa değerlerini aktarmada çok titiz davrandığı bilinmekle birlikte; Osmanlı kentlerinde insanların yaşayış tarzlarını, giyim-kuşam

şekillerini, din anlayışlarını, örf ve adetlerini, evlenme merasimlerini hatta Amasya'da huzuruna çıktıkları sultanın kabul merasimini de ayrıntılı şekilde irdelediği görülmektedir. Seyyahın bu unsurları irdelerken şahsi görüşlerini de beğendiği veya beğenmediği davranış, gelenek ve inanışlar hakkında, kimi yerde pervasızca dile getirdiği anlaşılmaktadır.

Genelde Türklerin inanışlarına karşı olumsuz görüşler sergilemesinin onun farklı dine ve kültüre bağlı, hatta ülkesinin Osmanlı tehdidi altında olması ile de bağlantılı olabilir.

Dernschwam, seyahatnamesinde Macaristan'dan Amasya'ya kadar uzanan geniş coğrafyada 16. yüzyıl içerisinde Osmanlı topraklarında gördüklerini bütün ayrıntılarıyla –kimi zaman kişisel görüşlerini de vererek– günlüğüne işlemekle; Kanuni devri Osmanlısının; sosyal, ekonomik, kültürel hayatı hakkında günümüzde de değerlendirilebilecek önemli bilgiler aktarmıştır. Onun Protestan olmasının da yer yer –yukarda belirttiğimiz üzere– kendisini, objektif olmanın ötesinde sübjektif ve önyargılı kanaatlere sürüklediği gözlenmektedir.

Bunların ötesinde seyahatnamenin Osmanlı ülkesi hakkında verdiği bilgilerin, Kanuni devrinin sosyal, ekonomik, askeri, idari, dini ve kültürel alanlarında araştırma yapacaklar için vazgeçilmez bir kaynak teşkil ettiği de unutulmamalıdır.

8. SONUÇ

Martin Luther'in yıllarca süren Protestanlık çalışmalarının büyük bir odak noktasını İslamiyet oluşturmuştur. Haçlı seferlerinin savaşlar esnasında karşılaştığı en çetin ve geçilmesi zor düşmanının Selçuklular olması, "İslamiyet eşittir Osmanlı" olarak algılanmasını körüklemiştir.

Luther Katolik kiliseyi ve Osmanlı'yı, emellerine ulaşmasında en büyük engel olarak görmüştür. Vaazlarında, papazların ve Osmanlı'nın, şeytanın en son silahı ve salgını olduğunu defalarca vurgulamıştır. Bilhassa "Türk'e karşı ordu vaazı" (alm. Heerpredigt wider den Türken) adıyla yaptığı konuşmalarda Osmanlı ordusunu *şeytanın ordusu, İslamiyet eşittir Türk, Muhammed de eşittir Deccal* olarak nitelemiştir. Bu sözler imge olarak dinleyicilerinin düşüncelerinde yer etmiş ve dilden dile yayılmıştır.

Osmanlı kadar kötü olan bir başka unsur ise Luther'in Katolik kiliseye yönelik olan nefretiyle bağlantılı olan papazlardır. Papazların dini yozlaştırdıklarını düşünen Luther bunu açıkça beyan etmektedir. Aynı şekilde bir zamanlar Hıristiyan olup da dinlerine ihanet eden devşirmeler de Luther'in hedefindedirler.

Luther'in sadık bir takipçisi olan Hans Dernschwam, öğrendiklerini o denli özümsemiş ve yüklenmiştir ki seyahati ve seyahatnamesi boyunca Luther'in vaaz içerikleri kırmızı bir hat oluşturmuştur.

Korkulan, nefret edilen, sakınılması gereken imgelerin tümünü Dernschwam gezi günlüğünde tekrar etmektedir. Bütünsel olarak Osmanlı Devleti'nden halka vebireye kadar hepsini eleştirmektedir. Eleştirilerinde imgelerin altını çizerek "Türkler böyledir" önyargısını oluşturmaktadır. Bu tutumunun sonucunda günümüzde bile hala yeri olan "Knoblauchfresser" (sarımsak yiyen), "Schweinehirte" (domuz çobanı), "Der Türke ist der Satan persönlich" (Türk şeytanın ta kendisidir), "Die Armee der Türken ist die Armee des Teufels" (Türklerin

ordusu şeytanın ordusu), "Der Türke ist die Schuld des getürkten Christentums" (Türk sahte Hıristiyanlığın cezasıdır) ve "Balle die Faust gegen den Türken" (Türk'e karşı yumruğunu sık) gibi önyargılar köklenmiştir.

Dernschwam'ın amacı sadece seyahat edip yeni yerler görmek değildir. Luther'den bu yana var olan imgeleri doğrulayarak onların bir nevi kanıtını sunup önyargılar oluşturmaktır.

Evliya Çelebi'nin seyahatnamesi de elbette çağının yapısıyla iç içedir. Osmanlı'nın, daha doğrusu IV. Murat'ın zaferlerinin mağrur gölgesi, Çelebi'nin tutumunu belirlemektedir. Özgüvenli tutumu ve rahatlığı gezisine de gezi günlüğüne de yansımaktadır.

Osmanlı ordusu I. Osman yönetiminde 1529 tarihinde Viyana'yı kuşatmış, fakat kaleyi alamadan İstanbul'a dönmüştür. O günden sonra Viyana Türklerin hayalini süsleyen, batının Kaf Dağı haline gelmiştir. Gidip görenlerin anlattıkları güzelliklere mutlaka sahip olmak istenmektedir.

Bu güzellik, cazibe, zenginlik imgesine Çelebi de seyahatnamesinde yer vermiştir. Gezi günlüğü baştan aşağı bu prensip üzerine kurulmuştur. Çelebi, bir kez alınamayan Viyana'yı cazip ve alınmaya değer bir yer olarak göstererek ve böylece IV. Mehmet'e hitap eder.

Dünyayı İslamlaştırmak adına bir seyahate değil adeta bir cihada çıkan Çelebi "gavurlarla" olan bu buluşmasında "şeytanın oyunlarından" Allah'a sığınmaktadır. Bu noktada iki seyyahın da tutumu örtüşmektedir. Her ikisi de karşı milleti şeytan olarak görmektedir. Almanlar "şeytanın ordusu" veya bir "bela" olarak, Türkler ise karşılaştıkları güzellikleri "şeytanın tuzakları" bir "hilesi" olarak algılamaktadır. Alman seyyah korkuyla, çekimserlikle bilinmeze giderken Türk seyyah ise zafer ve gücün rahatlığı ile keşfe gitmektedir.

Her iki seyyah da daha önceden temelleri atılmış olan imgelerin üzerine bina ettikleri, yargıları doğrultusunda seyahatnamelerini yazarlar. Kula'nın yaptığı çalışmalara göre Türk imgeleri 1050'li yıllara dayanmaktadır. Ancak yazılı metinlerde ve dilden dile yayılması yoğun olarak Protestanlıkla birlikte olmuştur.

Her iki tarafın da yaşadıkları çağdan ve söylemlerden sıyrılmadan, soyutlanmadan karşıdakini yorumlaması insan tabiatı gereğincedir. Kişilerin, toplumların ve dünyanın oluşumunun temelinde beynimizde oluşturduğumuz imgeler birer yapı taşıdır. Gözümüzü açtığımız andan itibaren öznel resimlerle dünyayı algılarız. Doğru ve yanlış, güzel ve çirkin gibi değer yargılarımız bu resimlerin beynimizdeki çözümlemesiyle gerçekleşir.

Toplumsal, geleneksel şartlanmalarımız, karşıdaki hakkında imgelerimizi pozitif veya negatif olarak yüklemektedir. Böylece tutumlarımız belirlenir. İnsanın doğası gereği de tutumlarımız hep kendi çıkarlarımız doğrultusunda gelişir.

Zamanında seyyahlarda olduğu gibi günümüzde de bu döngü böyle devam etmektedir. Karşıdakini algılarken ancak kendi bilincimizdeki resmini çağırırız. Nesnel gerçeklik asla bu resimdeki gibi değildir. Karşıdakini gördüğümüzü sandığımız an ancak bizdeki karşıdakini algılarız. Önyargıların da varlığı tam olarak bu noktada oluşur. Var sanılan bir olgu, kesin kanaatin temeli olarak kabul edilir. Değişmez gerçek olarak somutlaştırıldığında ve yayıldığında ise "öteki"nin resmi olarak kalıplaşır.

Bu çalışmayla her iki toplumun sahip oldukları önyargılar tarihsel süreç, toplumsal arka plan ve bakış açısı kapsamında ortaya konmuştur. Yapılacak olan benzer karşılaştırmalı imge çalışmalarına kaynak oluşturabilecektir.

Çalışmanın çapı büyütülecek olursa, imgelerden oluşan önyargıların günümüzde yarattığı etkiler bir başka çalışmanın konusunu oluşturabilir. Ayrıca ana kaynakların ihtiva ettiği farklı konular açısından değişik karşılaştırma çalışmaları yapılabilir.

Bu tarz çalışmaların yapılmasıyla kültürler arası yanlış anlaşılmaların kaynağı, edebiyat bilimsel araçlarla, aydınlatılabilir.

ÖZET

HANS DERNSCHWAM'IN "İSTANBUL VE ANADOLU'YA SEYAHAT GÜNLÜĞÜ" İLE EVLİYA ÇELEBİ'NİN "VİYANA NOTLARI" NDA İMGELER VE ÖNYARGILAR

İmge ve önyargı araştırmalarını konu alan İmgebilim günümüzde başlı başına bir bilim dalı olarak kabul edilmektedir. Globalleşen dünyada 'ötekini' tanımadaki önemi nedeniyle İmgebilim, 70'li yıllarda dil bilim ve edebiyat çalışmaları alanında yerini almıştır.

Bu çalışmada, Seyyah Hans Dernschwam'ın 16. yüzyılda oluşturmuş olduğu "İstanbul ve Anadolu Seyahat Günlüğü" ve Evliya Çelebi'nin 17. yüzyılda kaleme aldığı "Seyahatame" isimli gezi günlüklerindeki imgeler ve önyargılar, İmgebilim çerçevesinde ortaya konmuştur.

Dernschwam, 'kötü Türk' imgesini katılaştırmaya çalışırken Evliya Çelebi ise 'güzel Viyana' imgesinin yoğun olarak altını çizmiştir. Hans Dernschwam, Luther'in oluşturduğu imgelerden yola çıkarak Osmanlı'dan muhakkak sakınılması gerektiğini vurgularken Çelebi'nin daha önce işgal edilmeye çalışılan ama başarısızlıkla sonuçlanan, Viyana kuşatmasının tekrarını arzuladığı anlaşılmaktadır.

Seyahatname örneği üzerinden ortaya konulan, özel sebeplerle oluşturulmuş imge ve önyargılar günümüze kadar ulaşmıştır. Zamanla kesin değer yargılara dönüşen bu imge ve önyargılar, kültürler arası ilişkileri etkilemektedir.

ABSTRACT

IMAGES AND STEREOTYPES IN HANS DERNSCHWAM'S "A TRAVEL BOOK OF ISTANBUL AND ANATOLIA" AND EVLİYA ÇELEBI'S "VİENNA NOTES"

Today imagology, wich is dealing with the researches of images and stereotypes, is an accepted discipline on its own. According to its importance of unterstanding 'the other' in the global world, imagology etablished as a science discipline in the late seventies.

In this research images and stereotypes were shown in the travel book of Hans Dernschwam wich was written in the 16th century and in the travel book of Evliya Çelebi wich was written in the 17th century.

As Dernschwam was trying to accentuate the 'bad Turk' image Çelebi was underlining the 'beautiful Vienna' image. Hans Dernschwam who was strongly impresses by Luther wanted to warn against the Otoman Empire. Çelebi tried to persuade the Sultan for a second invasion of Vienna because the first one failed.

Images and stereotypes, in this case created for subjective aims in the examples of the travel books, were able to pass down to our days. These images and stereotypes are transforming into absolute value judements and are influencing intercultural relations.

KAYNAKÇA

A. Metinler:

Dernschwam, H., (1986), **Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien: (1553/55)**, NACH D. Urschrift im Fugger-Archiv hrsg. U. Erl. Von Franz Babinger, 2., unveraenderte Aufl., Neudr. 1. Aufl. 1923 / mit einem Nachwort von Roman Schnur, Berlin; München; Duncker und Humblot.

Önen, Y., (1987), **Hans Dernschwam'ın İstanbul Ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü**, Kültür Bakanlığı Yayınları No: 885, Dünya Edebiyatı Dizisi No: 5, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Dağlı, Y., Kahraman, A.-S., Dankoff, R., (2003), **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Evliya Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî, VII. Kitap, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsyonu – Dizini, 1. Baskı, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Kreutel, F., R., (1963), **Im Reiche des Goldenen Apfels, Des türkischen Weltenbummlers denkwürdige Reise in das Giaurenland und in die Stadt und Festung Wien anno 1665,** 2. Aufl. Verlag Styria, Graz, Wien, Köln.

B. İnceleme ve Araştırmalar:

Bahadıroğlu, Y., (2009), **Kanuni Sultan Süleyman, Hayatı, Mefkûresi, Mücadelesi**, İstanbul, Nesil Yayınları, sayfa 111-113.

Baybal, M. Sami, (1992), **Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Anadolu'da Yaşayan Gayrimüslimlerin Durumları,** Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler YL Tezi say. 7-38.

Baysun, M. Cavid, (1985), **Evliya Çelebi**, İA III, sayfa 400-409.

Bleicher, T., (1979), **Elemente einer komparatistischen Imagologie**, Universitaet Mainz, Erweiterter Vortrag an der Gesamtschule Kassel, sayfa 16.

Boerner, P. (1975), **Das Bild vom anderen Land als gegenstand literarischer Forschung**, Sprache im technischen Zeitlter 56/1975, sayfa 317-318.

Bulut, M., (2004), **Yanıltıcı İletişim Kavramları: Mythe, Sembol, İmge**, Uluslararası İmgebilim Sempozyumu, Muğla Üniversitesi Yayınları 77, sayfa 119.

Dutu, A., (1982), **Die İmagologie und die Entdeckung der Alteritaet**, Kulturbeziehungen in Mittel- und Osteuropa im 18. Und 19. Jahrhundert, Fernschriften für Heinz Ischneyt zum 65. Geburtstag, Berlin, sayfa 257-258.

Gültekin, A., (2004), **Türkiye'de Karşılaştırmalı Edebiyat ve İmgebilim Araştırmaları**, Osmangazi Üniversitesi, sayfa 48.

Harbsmeier, M., (1982), **Reisebeschreibungen als mentalitaetsgeschichtliche Quellen: Überlegungen zu einer historisch-antropologischen Untersuchung frühneuzeitlicher deutscher Reisebeschreibungen**, Wolfenbüttel, sayfa 1-3.

İldem, A., E., (2006), **Bir Yazın Türü Olarak Doğu Seyahatnameleri**, Ankara, sayfa 2-4.

İnalcık, H., (1990), **Sultan Süleyman: The Man and the Statesman**, Acts of the Parisien Conference, Galerier Nationales du Grand Palace, 7-10 Mart, sayfa 89-90.

İnalcık, H., (2002), **Periods in Ottoman History**, Bilkent Üniversitesi, sayfa 15-22.

İnce, A., T., (2008), **Hans Dernschwam'ın İstanbul ve Anadolu Seyahat Günlüğü'ndeki Türk İmajı Üzerine Bir İnceleme**, Türkbilig 2008/15, sayfa 110-125.

İsbir, E., (2008), **Gadamer ve Habermas'ta önyargı kavramı**, sayfa 73.

Kleinsteuber, (1991), **Stereotype, Images und Vorurteile – Die Bilder in den Köpfen der Menschen**, Darmstadt, sayfa 61-65.

Kula, O., B., (1992), **Alman Kültüründe Türk İmgesi I**, Ankara, Gündoğan Yayınları, sayfa 15 .

Kula, O., B., (1993), **Alman Kültüründe Türk İmgesi III**, Ankara, Gündoğan Yayınları, sayfa 17-22.

Kula, O., B., (2004), **Mektuplarda Avrupa Kimliği ve Türk, İslam, Asya ve Doğu İmgeleri – Ötekileştirme Yaklaşımı Açısından Alman Yazın ve Düşün Tarihi Bağlamında bir İrdeleme**, Hacettepe Üniversitesi, Muğla, sayfa 4.

Küçükkaya, M., A., (2002), **Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Tasavvufi Kültür**, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Doktora Tezi, sayfa 5-48.

Majoros, F., Rill, B., (2004), **Das osmanische Reich 1300-1922**, Regensburg, Marix Verlag, sayfa 213-281.

Sakaoğlu, N., (1999), **Bu Mülkün Sultanları**, İstanbul, Oğlak Yayınları, sayfa 234-254.

Ulağlı, S., (2002), **Edebiyata farklı bir bakış**, I. Ulusal Karşılaştırmalı Edebiyat Sempozyumu, 06-08 Aralık 2001, OGÜ Basımevi, Eskişehir, sayfa 428-429.

Ulucay, M., Ç., (1981), **Ünlü Gezginler**, İstanbul, Özyürek Yayınları, sayfa 13-18.

ZDF, Tag X: Die **Türken vor Wien - 12. September 1683, Der goldene Apfel Wien als Objekt der türkischen Begierde**.
http://terra-x.zdf.de/ZDFde/inhalt/15/0,1872,2392335,00.html